

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ І МИСТЕЦТВ**

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «**Психокорекція осіб засуджених до умов довічного позбавлення
волі**»

Студентки МВПП групи

Галузі знань 0301 Соціально-політичні науки

Напрямку підготовки 8.03010301

Практична психологія

Гури Світлани Миколаївни

Керівник: доктор педагогічних наук, професор

Шахов Володимир Іванович

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2016 рік

	Вступ.....	3
Розділ 1.	ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ОСІБ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	9
1.1	Особистість у колі питань пенітенціарної психології.....	9
1.2	Колективи засуджених та їх психологічна характеристика.....	14
1.3	Загальна теорія психічних станів засуджених осіб.....	17
1.4	Акцентуації характеру у засуджених.....	20
1.5	Проблеми психологічного забезпечення виховної роботи з особами засудженими до довічного позбавлення волі.....	21
1.6	Проблема суїцидів у місцях довічного позбавлення волі.....	24
	Висновки до першого розділу.....	26
Розділ 2.	ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ОСІБ УВ'ЯЗНЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	28
2.1	Організація та методологічні основи дослідження психоемоційних станів осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі.....	28
2.2	Особливості впровадження дослідницької програми психоемоційних станів осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі.....	31
2.3	Аналіз та обробка результатів дослідження психоемоційних станів осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі	32
	Висновки до другого розділу.....	38
Розділ 3.	ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОРЕКЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ОСІБ УВ'ЯЗНЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	40
3.1	Аналіз актуальних проблем психокорекції та особливості складання психокорекційної програми.....	40
3.2	Основні теоретичні підходи до підготовки і проведення соціально-психологічного тренінгу.....	44
3.3	Тренінгова програма для здійснення психокорекційного впливу на психоемоційні стани осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі.....	51
3.4	Ефективність та результати психокорекційного впливу на психоемоційні стани осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі.....	63
3.5	Психологічні рекомендації адміністрації та працівникам соціально-психологічного відділу по роботі з засудженими до довічного позбавлення волі.....	69
	Висновки до третього розділу.....	73
	Висновки.....	75
	Список використаної літератури.....	79
	Додатки.....	86

Вступ

Актуальність дослідження. Демократичні перетворення, що відбулися в Україні, зумовили необхідність реформування Державної кримінально-виконавчої служби України та приведення її у відповідність із міжнародними нормами. Функціонування кримінально-виконавчої служби має базуватися на дотриманні положень Конституції і законів України, засад міжнародного права та європейської етики, принципів позапартійності, політичної незаангажованості, відкритості для взаємодії з національними і міжнародними громадськими організаціями та інституціями [35, с.47].

Соціальна робота має допомогти сприяти соціальній адаптації засуджених осіб до нових соціальних умов. Проте складність проведення роботи з такою категорією засуджених пов'язана з надзвичайною закритістю системи утримання таких в'язнів, особливістю режиму утримання, соціальним спрямуванням та психічним станом засудженого.

Згідно зі ст. 50 Кримінального кодексу (КК) зазначено:

1. Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

2. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

3. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність [42].

Зважаючи на важливість завдання, відповідно до ст. 121 Конституції України: зазначено порядок нагляду за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру пов'язаних з обмеженням волі громадян [38]. Ув'язнені хоча й ізольовані від суспільства, проте залишаються громадянами

України. Тому закон передбачає такі міри впливу на них, які б сприяли чесному ставленню до праці, виконанню їх своїх обов'язків; запобіганню скоєння нових злочинів та інших антигромадських вчинків. На жаль, виникає безліч проблем, які важко вирішити за допомогою закону, необхідна допомога психологів, які б на основі практичних досліджень визначили причини зменшення виправного впливу виправно-трудових установ.

Конституційним Судом України 29 грудня 1999 року на пленарному засіданні було розглянуте питання про відповідність Конституції України положень статей Кримінального кодексу України, які припускали смертну кару-розстріл як покарання.

Виходячи з положень Конституції України про те, що:

1. людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека є найвища цінність;
2. право на життя є невід'ємним правом кожної людини, ніхто не може бути позбавлений життя беззаконно;
3. ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському, принижуючому його гідність відношенню або покаранню,
4. Конституційний Суд визнав неконституційним положення санкцій статей особливої частини Кримінального кодексу України, які передбачають смертну кару - розстріл як вищу міру покарання.
5. Закон України від 22 лютого 2000 року « Про внесення змін до Кримінального, Кримінально – процесуального і Виправно – трудового кодексів України» законодавчо закріпив скасування виняткової міри покарання – смертної кари -розстрілу. Одночасно в Кримінальний кодекс України був уведений новий вид покарання – довічне позбавлення волі.
6. Відповідно із внесенням змін у кримінальне законодавство Верховний Суд України переглянув справи більше чотирьохсот засуджених до вищої міри покарання, а також ті справи засуджених, у відношенні яких вирок не був застосований у зв'язку із вступом в дію з 1998 року мораторію на страту.

Таким чином, практично відразу після скасування смертної кари, Державний департамент України по виконанню покарань, як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, що реалізує єдину державну політику в сфері виконання кримінального покарання, був поставлений перед необхідністю організації специфічної категорії осіб - засуджених до довічного позбавлення волі.

Засуджуючи злочинця на життя в умовах ізоляції від суспільства не на один десяток років, держава повинна гарантувати, щоб покарання було покаранням, але не катуванням [23, с.20].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах проведення в Україні соціально-економічних реформ розвиватися інтелектуально, духовно, фізично, морально може лише особистість, соціально адаптована до економічної, політичної та культурно-демографічної ситуації. Вивчення специфіки особистісних розладів у спецконтингенту пенітенціарної системи пов'язана з тим, що більшість засуджених до позбавлення волі становлять особи у віці до 35 років. Поряд з цим, одним з важливих аспектів діяльності психологічної служби установ виконання покарання є корекційні та профілактичні заходи щодо засуджених, що має істотне значення для попередження розвитку у них станів дезадаптації.

Сьогодні все більше актуалізується розробка психодіагностичного інструментарію, необхідних для діагнозу і подальшої корекційної роботи з засудженими, в тому числі з особами з психічними відхиленнями. Розробкою психодіагностичного інструментарію займались, зокрема, В. Кудрявцев, Л. Сабліна у 1997р., Н. Васильєва у 1998р., Н. Ратинова 2001 року та ін. У зв'язку з тим, що серед засуджених зростає частка осіб, що мають тривалі й довічні терміни покарання, причому володіють аддиктивними залежностями (наркоманія, алкоголізм та ін.) і ВІЛ-інфікованих, актуалізується необхідність проведення з боку пенітенціарних психологів відповідних диференціально-порівняльних і соціально-психологічних досліджень.

Враховуючи закритість пенітенціарних закладів і специфіку утримання довічно ув'язнених, основним замовником і партнером впровадження соціальної підтримки засуджених має виступати Департамент з питань виконання покарань Міністерства юстиції України [13, с.29].

При вступі України до Ради Європи, держава взяла на себе зобов'язання дотримуватись Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, поставивши підпис під протоколом № 6 стосовно скасування смертної кари. У статті 1 цього Протоколу, зокрема, міститься положення, згідно з яким на теренах Європи смертна кара має бути скасована, а жодна людина в державах-членах Ради Європи не може бути засуджена до такого покарання або засуджена до смертної кари. Як член Ради Європи, Україна погодилась беззастережно дотримуватись цієї норми та розглядати положення протоколу № 6 як додаткові статті Конвенції про захист прав та свобод людини. Верховна Рада України внесла відповідні зміни та доповнення до чинного на той час кримінального та виправно-трудоного законодавства, скасувавши покарання у виді смертної кари та ввівши до системи покарань довічне позбавлення волі. За Ст. 64 ККУ

1. Довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк.

2. Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку [42].

Психологічний супровід з особами, які відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі, має бути орієнтований на попередження і запобігання їх агресії щодо персоналу, інших засуджених, а також на виховання у них самоконтролю, формування належного ставлення до вчиненого злочину,

усвідомлення ними власних духовних і моральних проблем, своєї вини і каяття у вчиненому.

Мета: вплив психокорекційної програми на осіб засуджених до умов довічного позбавлення волі.

Об'єкт: психоемоційні стани осіб засуджених до умов довічного позбавлення волі.

Предмет: психокорекційний вплив на психоемоційні стани осіб засуджених до умов довічного позбавлення волі.

Завдання дослідження:

- здійснити теоретичний аналіз проблеми психологічних особливостей ув'язнених та визначення деструктивної поведінки у психологічній літературі;

- проаналізувати наявні методики для дослідження психологічних властивостей ув'язнених, деструктивної поведінки та відібрати найбільш адекватні відповідно до нашої мети та предмету;

- скласти дослідницьку програму щодо дослідження психокорекційного впливу на психологічні властивості ув'язнених та процес зниження деструктивної поведінки в умовах позбавлення волі;

- організувати та реалізувати тренінгову програму для здійснення психокорекційного впливу на особистісні властивості ув'язнених;

- визначити вплив психокорекційної програми та також пошук кореляції між даними отриманих за допомогою психодіагностичного інструментарію;

Теоретико - методологічна основа: в основу дослідження покладено праці та теоретичні положення про проблеми психологічних особливостей ув'язнених у виправній установі для засуджених, вивченням займались В. Поздняков, В. Пирожков, О. Папкін, та ін. Аутодеструктивної поведінки О. Глоточкін, Н. Гук, К. Лебединська, В. Оржихівська, О. Пирожков, В. Синьов, В. Худик.

Дослідження особистісних рис та емоційної сфери ув'язнених здійснювалась за допомогою діагностичних методик, які найбільше відповідають меті та предмету дослідження. Зокрема, ми обрали опитувальник

«Діагностика типів акцентуацій рис характеру за К. Леонгардом» (Х. Шмішека), опитувальник на діагностику некерованої емоційної збудливості (В. Бойко), опитувальник на визначення рівня депресії (Т. Балашова) та опитувальник діагностики особистісної схильності до зниженого настрою (В. Бойко). Також нами буде розроблено тренінг на зниження агресивності і суїцидальних намірів ув'язнених, що і буде нести в собі психокорекційний вплив на емоційну сферу особистості засудженого до довічного позбавлення волі.

Теоретична значущість: теоретичне значення дослідження полягає у з'ясуванні психологічних властивостей негативної трансформації особистості в умовах позбавлення волі, та їх впливу на процес адаптації до нових соціальних умов ув'язненого та визначення деструктивної поведінки.

Практична значущість: в подальшому матеріали нашого дослідження можуть знайти застосування в оновленнях та розширенні змісту підтримки та розуміння ув'язнених в умовах позбавлення волі. Перспективним у цьому напрямку є дослідження проблеми адаптації засуджених, їх особистісних властивостей, зокрема, в умовах впливу пенітенціарного стресу. На цьому етапі засуджені стикаються із численними труднощами, новими вимогами до їхнього поводження й вчинків. У цей період у засуджених формується певне відношення до режиму, представників адміністрації, конкретним засудженим і групам засуджених, вибудовується їх власна стратегія поведінки в період відбування покарання в установі виконання покарань, що часто підштовхує до аутодеструктивної поведінки та агресивних випадів у поведінці щодо адміністрації.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ОСІБ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ.

1.1. Особистість у колі питань пенітенціарної психології

Пенітенціарна психологія вивчає динаміку особи засудженого у процесі відбування покарання. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами за ч. 2 ст. 50 КК України. Соціальна ізоляція впливає на психіку засудженого. Слід зазначити, що перебування у місцях позбавлення волі по-різному впливає на засуджених. Так, М. Гернет писав: « Ми далекі від думки, що особливості того чи іншого режиму у тій або іншій в'язниці проходять крізь психіку кожного ув'язненого завжди і скрізь однакові. Навпаки, ми визнаємо, що сліди у психіці від такого проходження крізь неї тюремним режимом є дуже різними: в одних вони такі ж глибокі, як глибокі колії від важко навантаженого воза по брудному шляху. В інших ці сліди — лише брижі, які швидко зникають на річці після пароплава, що пройшов ». Існують і такі кримінальні типи, для яких «тюрма — дім рідний» [19, с.7-8].

Соціальна ізоляція покликана змінити особу засудженого, зробити певну корекцію, усунути певні особистісні дефекти. Засуджені з укоріненими соціально-психологічними дефектами мають потребу в жорсткому соціальному контролі, що здійснюється в установах виконання покарань і спрямований на зміну та викорінювання у них соціально - психологічних дефектів. Метою такого контролю є руйнування злочинних потреб, розрив соціально шкідливих зв'язків, ліквідація негативного соціального досвіду, навичок і звичок. У цьому плані позитивний вплив на засудженого справляє режим (точно встановлений порядок життєдіяльності), залучення до праці, виховний вплив, медична і психологічна допомога. Водночас відбування покарання може бути пов'язане з виникненням негативних якостей: відлюдності, жорстокості, негативізму,

конформності тощо. Може також виявлятися девіантна поведінка, а засуджені можуть включатися до мікрогруп з негативною спрямованістю. Позбавлення волі змінює звичний уклад життя засудженого, його поведінку, особистісні прояви. Спостерігається включення такої особи до нового колективу закритого типу, відбуваються взаємодія, контактування з іншими засудженими, прийняття чи неприйняття до «когорти». Позбавлення волі передбачає руйнування сталих соціальних зв'язків, виникають нові взаємодії з особами, що відбувають покарання.

Складним періодом для засудженого є період адаптації до умов позбавлення волі (перші 6-8 місяців перебування в установі). У цей період виникають негативні емоційні стани, викликані важкими умовами життя, недостатністю харчування, обмеженням соціальних і психічних спілкувань, обмеженістю інтимного життя, ворожим ставленням інших засуджених, криміналізованими мікроколективами та ін. У період адаптації виникають бар'єри між засудженим та іншими особами (адміністрацією, іншими засудженими). Це насамперед психологічні бар'єри (бар'єри сприйняття і розуміння, бар'єри взаємодії). Саме в перебігу адаптації особа намагається пристосуватися до нових умов і нового колективу. Перебування у місцях позбавлення волі може бути пов'язане також з такими негативними явищами, як:

1) дезадаптація — неможливість звикнути до ізоляції від суспільства, нових умов життя;

2) десоціалізація — трансформування позитивних якостей особи засудженого в негативні (прийняття вимог кримінального світу, співвіднесення своєї поведінки зі злочинськими традиціями та ін.) [17].

Засуджені до довічного позбавлення волі є особливою категорією осіб, яка потребує тривалої ізоляції від суспільства. Але, принциповим під час такої ізоляції має бути можливість помилування (дострокового звільнення) таких засуджених після відбуття ними нормативно встановленого періоду часу призначеного покарання (на даний час - не менше двадцяти років призначеного

покарання), та за умови якщо дані, які характеризують поведінку засудженого, свідчать про його виправлення, і відповідно про безпеку для суспільства.

Можливість такого помилування (дострокового звільнення) є, з одного боку, свідченням гуманності суспільства, одним із останніх шансів для злочинця, який хоче повернутися до нормального життя у звичайному соціумі, та бажаною перспективою для нього – з іншого, буде вимагати від такого засудженого відповідної правомірної поведінки під час відбування обов'язкового терміну покарання.

Засуджені до довічного позбавлення волі, з одного боку, є найбільш небезпечним контингентом, який утримується в установах виконання покарань, з іншого – є найбільш психологічно вразливою категорією, про що неодноразово відзначалось у науковій літературі, і саме остання їх особливість повинна враховуватись під час організації та практичної реалізації виховної роботи з ними. Такі засуджені характеризуються більш високим рівнем емоційності та демонстративності, яка, як правило, у перші роки відбування покарання нерідко виражається в агресивності. Тривала ізоляція від суспільства, неможливість задоволення низки потреб біологічного та соціального характеру призводить до формування та закріплення таких властивостей особистості, як озлобленість, недовіра до оточуючих, недобррозичливість, і, як наслідок, до протидії вимогам правил внутрішнього розпорядку. Невизначеність у майбутньому, невпевненість в можливості звільнення через певний строк провокує у таких засуджених внутрішню психічну напруженість, емоційну нестійкість, що, в свою чергу, не сприяє їх виправленню.

Засуджені, які відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі у виправних колоніях максимального рівня безпеки, утримуються окремо від інших засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях такого виду. Засуджені до довічного позбавлення волі розміщуються у приміщеннях камерного типу, як правило, по дві особи і носять одяг спеціального зразка. За заявою засудженого та в інших необхідних випадках з метою захисту

засудженого від можливих посягань на його життя з боку інших засуджених чи запобігання вчиненню ним злочину або при наявності медичного висновку за постановою начальника колонії його можуть тримати в одиночній камері.

Абсолютна більшість засуджених цілком працездатні, вони можуть брати активну участь у виробничих процесах. Людей з обмеженою працездатністю майже немає, а якщо такі й зустрічаються, то, як правило, серед засуджених старшого віку. Засуджені за тяжкі насильницькі злочини проти осіб, як правило, ніколи не відмовляються від роботи, навпаки – вони вимагають більшого навантаження. Відмовляються від роботи засуджені, які відбувають покарання за шахрайство, крадіжки, за незаконний обіг наркотичних речовин і деякі інші [63].

Дослідники встановили, що найбільше вбивць серед тих, які працювали, мали робітничі професії. Незважаючи на те, що більшість засуджених має невеликий трудовий стаж (8 - 9 років), працювати вони почали в дуже ранньому віці (деякі з 12 - 14 років вже трудилися на важких для дітей роботах). Досягнувши 18 років, вони категорично відмовлялися від роботи.

Засуджені до довічного ув'язнення, як правило, зростали в неблагополучних сім'ях, були свідками пияцтва і колотнеч. Майже кожен другий з них виховувався у неповній сім'ї (з одним з батьків) або дідусем, бабусею, у спеціальних школах, інтернатах. У дитинстві їх часто били товариші по навчанню, батьки; вони ніколи не були в дитинстві «лідерами». Спиртні напої вони почали вживати у ранньому віці. Окрім того, переважна частина їх негативно зарекомендувала себе ще під час навчання в школі. Кожний четвертий із засуджених ще з дитячих років перебував на обліку в міліції.

Людина, засуджена за вчинений злочин довічно – решту життя, до смерті живе у винятково складних умовах, в яких депривація полягає, перш за все, у щоденному повторенні одноманітних, раз і назавжди штатних зовнішніх ситуацій. Засуджений, за умовами його утримання, перебуває на межі нервово-психічного стану, який важко витримати [59].

Особливістю засуджених на довічне позбавлення волі є те, що у них немає постійного психічного стану. Він швидко змінюється. Головна причина полягає в тому, що в'язні постійно переймаються спогадами про минуле, оцінкою ситуацій і подій, що привели їх за ґрати назавжди. Цікавий факт: багато засуджених починає віддавати перевагу духовній літературі й книгам з психології. Що це – спроба віднайти душевний спокій чи відповіді на запитання «Хто Я?» І перше, і друге. У більшості випадків засуджені покладають відповідальність на суспільство. Вони критикують норми поведінки, які воно їм нав'язує, що призводить до їх відторгнення та неприйняття. Це стосується усіх стосунків між людьми. Мабуть тому вони видають себе за «Робін Гудів» сучасності, поведінка яких не знайшла розуміння в суспільстві.

Спілкування з засудженими на довічне позбавлення волі негативно впливає на співрозмовника, тому що:

формує почуття провини за те, що не в змозі допомогти його рідним і близьким у важких ситуаціях;

з'являється хвилювання за те, що хтось лишився самотнім і веде тяжку боротьбу з життєвими труднощами;

втрачається самоконтроль та виникає почуття безвиході; норми людської поведінки набувають неадекватної оцінки [59].

Існує так званий етичний кодекс суспільних відносин. Нав'язування суспільних ідей без їх усвідомлення призводить до їх відторгнення. Тому кожна соціальна група має, окрім загальноприйнятих норм, власні, які стосуються саме їх. Це основи субкультурного спілкування. Вони виникають як протидія тому, що склалося у суспільстві, або, при схожості декларованого, мають іншу поведінкову основу, яка суттєво впливає на результат життя. По-друге, для багатьох засуджених на довічне позбавлення волі суспільне стає приватним та навпаки. Це стосується втрат, любові, сподівань тощо – саме того, що не перетинається з мірою покарання. Для засуджених на довічне позбавлення волі головною цінністю залишається їх внутрішній світ як «найцінніша скарбниця».

У цьому їх біль та радощі. Власне «Я» глибоко приховане. Повсякдення перетинається зі спогадами, майже не втрачається надія на майбутнє. Майже весь час вони перебувають у мріях. Іноді втрачається межа між реальністю і фантазіями, засуджені починають вірити в те, що придумали. Кожен засуджений висловлює думку, що свого часу втратив можливість набути реальні цінності: освіти, справжніх друзів, втратив щось світле і чисте. Усе минуле життя уявляється помилкою [13,с.29].

1.2. Колективи засуджених та їх психологічна характеристика

Відомі безліч класифікацій колективів, в основу яких покладено різні ознаки: вікові, професійні, виробничі, кількісні, організаційні та ін. Ці класифікації стосуються колективів вільних людей, під якими розуміють групи людей, що спілкуються між собою, розв'язують певні завдання, пов'язані спільністю цілей, волі, дисципліни і взаємної відповідальності. Загальне поняття колективу притаманне і колективу засуджених, який має певну специфіку, що відрізняє його від колективу вільних людей.

Для колективу засуджених характерні такі особливості:

- а) це колектив закритого типу;
- б) колектив формується з правопорушників, котрі позбавлені волі;
- в) перебування засуджених у колективі є примусовим;
- г) діяльність колективу докладно регламентується нормами кримінально-виконавчого законодавства;
- г) колектив характеризується істотними відмінностями (віковими, професійними, моральними);
- д) формування і специфіка колективу визначаються видом кримінально - виконавчої установи;
- е) особливості колективу зумовлюються видом і характером виробничої діяльності [52, с.7-9].

Колектив засуджених це - неоднорідна маса. Він складається з окремих ланок, індивідуальностей, особистостей, які в свою чергу утворюють групи та інші об'єднання.

Процес створення колективу супроводжується постійним вивченням кожного з членів групи, продовженням відбору і зміною цих груп. Значний інтерес тут складає виховна діяльність А. Макаренка, який писав: «Я час від часу переглядав їх склад і розкладав його на кусочки, класифікуючи з точки зору соціальної і людської цінності». Для того, щоб правильно впливати на колектив засуджених кожен вихователь повинен мати чітку уяву про його структуру.

Головне місце в цій структурі займає актив. Це група засуджених, які твердо стали на шлях виправлення, приймає активну участь в трудовому процесі та громадському житті і головне активними діями сприяють перевихованню інших засуджених. Чим більша група активістів тим легше проводити виховну роботу і тим, як правило, вище оцінюється потенціал колективу в цілому.

Група резерву - це засуджені, які твердо стали на шлях виправлення, беруть активну участь у трудовій діяльності, але з власної ініціативи не надають допомоги в перевихованні інших.

Група пасиву – це засуджені, які коливаються у виборі стратегії своєї поведінки. Вчинки їх значною мірою залежать від створеної ситуації.

Група важковиховуваних - це особи, які не тільки не стали на шлях виправлення але і, які ухиляються від участі в трудовому процесі, які прагнуть протидіяти позитивному виховному впливу адміністрації та активної частини засуджених [16].

Форми прояву конфліктів є досить різноманітні: від прихованих станів незадоволення, які можуть бути досить тривалими, до відкритих зіткнень інтересів, до групових афективних дій.

Формування психології колективу засуджених визначено відповідними чинниками, найбільш важливими з яких є: кримінально-виконавча політика

держави; економіка суспільства, що зумовлює характер виробничої діяльності в установі виконання покарань; характер виконуваних засудженими виробничих завдань.

Комплексні дослідження соціологічних характеристик колективів засуджених, проведені філософами, педагогами, психологами і юристами, свідчать про те, що до складу цих колективів входять окремі невеликі неофіційні групи. Типи таких груп традиційно визначаються за певними характеристиками:

- 1) групи з позитивною спрямованістю;
- 2) групи з невизначеною спрямованістю;
- 3) групи з негативною спрямованістю [37,с.220].

Основою формування кожного типу мікрогруп є найбільш привабливі для їх учасників особливості засуджених. У групах з позитивною спрямованістю їх члени пов'язані духовними інтересами, спільністю смаків і особистою симпатією. Більш глибокими підставами формування мікрогрупи тут є працьовитість і ретельність. Члени груп з позитивною спрямованістю пов'язані також прагненням до навчання, що може виявлятися як бажання одержати загальну освіту, набути певну професію або суміжну спеціальність. Ініціатива у цьому виходить не від адміністрації установи, а від самих засуджених. Такі групи проявляють величезний виховний вплив не тільки на своє середовище, а й на колектив, у якому вони визначили своє позитивне прагнення. Підставами для формування груп з невизначеною спрямованістю, що при відповідних умовах може стати як позитивною, так і негативною, можуть бути:

- а) національні ознаки;
- б) матеріальні інтереси (разом харчуються, діляться посилками);
- в) професійні інтереси (особи однієї або подібних професій);
- г) схожі долі (невдачі у сімейному житті);
- г) вік (літні або молодь одного віку, пов'язана прагненням до розваг і зухвалих випадів).

Підставами для формування груп з негативною спрямованістю є:

- а) негативне ставлення їх членів до будь-яких форм виховного впливу;
 - б) гіперболізація уявлень про власну значущість, почуття «власної гідності»;
 - в) прагнення до типових порушень режиму і підвищена у зв'язку з цим конфліктність;
 - г) однотипність вчинених ними злочинів або співучасть в одному злочині.
- Перелічені підстави не мають вичерпного характеру, можуть виникнути й інші приводи для створення таких формувань. У названих групах є ватажки, однак немає ні підпорядкування, ні рівності, переважають «мої інтереси». Виявлення і вивчення неформальних мікрогруп (мікроколективів) сприяє прогнозуванню поведінки окремих їх членів, визначенню можливого позитивного або негативного впливу групи на формальне формування, до складу якого вона входить [37, с.135].

1.3. Загальна теорія психічних станів засуджених осіб

Успіх виправлення засуджених до позбавлення волі залежить від врахування не тільки їх індивідуально-психологічних властивостей, а й тимчасових психічних станів, вони визначають їх щоденне життя в місцях позбавлення волі. Тому проблема психічних станів займає особливо важливе місце у кримінально-виконавчій психології.

Позитивні психічні стани людини (радість, бадьорість та ін.) стимулюють діяльність, підвищують її продуктивність. При негативних же станах (смуток, пригніченість та ін.) знижується активність психічної діяльності, знижується працездатність. До того ж негативні стани є передумовою міжособистісних конфліктів, порушень вимог моралі, ослаблення здоров'я.

Дослідження психічних станів людини, позбавленої волі, має істотне значення для організації всього процесу виправлення злочинця. Чуйне відношення до внутрішнього світу ув'язненого, особливо до переживань, що виникли під впливом самого факту позбавлення волі, дозволяє виробити

психологічно обґрунтовані заходи щодо усунення його деяких негативних і формуванню позитивних психічних станів і тим самим зробити процес виправлення ще більш ефективним.

Знання причин виникнення і динаміки різних психічних станів людини дозволяє:

- виділяти типові психічні стани, що повторюються в схожих обставинах, і тим самим передбачати з достатньою достовірністю поведінку ув'язненого в тих або інших умовах;
- діагностувати нетипові для даного ув'язненого ситуативні або випадкові стани і тим самим уникати помилок при його характеристиці;
- шляхом створення відповідних умов закріпити певні психічні стани і перетворювати їх на стійкі риси особистості, а також своєчасно усувати стани, здатні при відомих обставинах переростати в негативні риси характеру.

Вперше в теоретичному плані, привернув увагу широкого кола фахівців—психологів, І. Левітов своєю монографією, який зробив спробу не тільки узагальнити матеріал, що вже накопичився, але і конкретніше виявити співвідношення станів з психічними процесами і властивостями особистості. Після цього проблема психічних станів все більше віддзеркалення стала знаходити в підручниках і навчальних посібниках з психології.

Потім проблема психічних станів стала предметом дослідження О. Перова, який зробив спробу розглянути питання про розвиток рис характеру у зв'язку з психічними процесами і тимчасовими психічними станами. П. Распопов спробував знайти співвідношення між психічними станами і типологічними властивостями особистості. На конкретному фактичному матеріалі він переконливо довів, що тимчасові, спочатку психічні стани, що епізодично виявляються, за певних умов закріплюються і перетворюються на риси характеру. Велику увагу проблемі психічних станів приділяє В. М'ясищев. Він вважає психічні стани одним з елементів структури особистості, ставить їх в один ряд з психічними процесами, властивостями і відносинами.

Психічний стан – це складне, цілісне, динамічне утворення, що багато в чому визначає своєрідність всієї психічної діяльності (протікання процесів, проявів властивостей і якостей особистості та ін.) на даному відрізку часу і виявляється в підвищенні або зниженні активності особистості.

Психічне як процес – концепція, розроблена С. Рубінштейном і його учнями. Вона розкриває основний спосіб існування психічного. Психічне існує перш за все як процес – пластичний, безперервний, ніколи спочатку повністю не заданий, а тому, що формується і розвивається, породжує ті або інші продукти або результати (психічні стани і образи, поняття, відчуття, рішення тощо). Психічне як процес не зводиться до послідовності стадій в часі, формуючись в ході безперервної взаємодії (діяльності, спілкуванні) індивіда, що змінюється, із зовнішнім світом, і, отже, саме безперервно змінюється і розвивається, все більш повно відображаючи цю динамічність навколишньої дійсності, беручи участь в регуляції всіх дій, вчинків. Один і той же прояв психіки може бути розглянутий в різних відносинах. Наприклад, афект як психічний стан є узагальненою характеристикою емоційних, пізнавальних і поведінкових аспектів психіки суб'єкта у визначений, відносно обмежений відрізок часу; як психічний процес він характеризується етапністю розвитку емоцій; він може розглядатися і як прояв психічних властивостей індивіда (імпульсивності, нестриманості, гніву тощо).

До психічних станів відносяться прояви почуттів (настрої, афекти, ейфорія, тривога, фрустрація і т. ін.), уваги (зосередженість, неухважність), волі (рішучість, розгубленість, зібраність), мислення (сумніви), уяви (марення) тощо. Предметом спеціального вивчення в психології є психічні стани людей в умовах стресу при екстремальних обставинах (у бойовій обстановці, під час іспитів, при необхідності екстреного ухвалення рішення), у відповідальних ситуаціях. У патопсихології і медичній психології досліджуються: патологічні форми психічних станів - нав'язливі стани, в соціальній психології - масові психічні стани (наприклад, паніка) [49].

1.4. Акцентуації характеру у засуджених

Це крайні варіанти норми, при яких окремі риси характеру надмірно посилені, внаслідок чого виявляється виборча уразливість у відношенні визначеного роду психогенних впливів. Існують дві класифікації типів акцентуацій К. Леонгарда і А. Личко, які використовуються психологами кримінально-виконавчої системи у роботі з вивчення особистості засуджених, в тому числі за допомогою особистісного опитувальника Р. Шмішека і Патохарактерологічно- діагностичного опитувальника (ПДО) А. Личко.

Дослідження акцентуацій характеру неповнолітніх засуджених чоловічої статі, проведені В. Козюлей у 1983р., дозволили виявити наявність всіх типів акцентуацій за класифікацією А. Личко. Переважаючими виявилися епілептоїдно-збудливий тип, шизоїдні і гіпертимні типи.

Загальна характеристика впливу типів акцентуацій характеру у засуджених на особливості їх поведінки в умовах позбавлення волі:

а) епілептоїдно-збудливий тип – афективна вибуховість, схильність до виникнення настрою з відчуттям внутрішньої роздратованості, невдоволення навколишніми; 46% акцентуантів порушують режим утримання, за що часто стають в дисциплінарний ізолятор, переводяться в інші установи;

б) шизоїдний тип – неухильно прагнуть до лідерства, намагаються потрапити в число активістів, а зі слабкими засудженими жорстко і приховано розправляються, заходам виховного впливу піддаються працюю;

в) гіпертимний тип – засуджені зберігають оптимізм, активність, легко переносять умови режиму в колонії;

г) астено-невротичний тип. З-за підвищеної стомлюваності, дратівливості, мають схильність до іпохондрії, не схильні до порушень поведінки у колонії;

д) сензитивний тип – полохливі, в колонії їм доставляють задоволення заняття музикою, мистецтвом, малюванням та участь в громадській роботі; дуже люблять визнання з боку і гостро переживають недобррозичливе відношення до них, несправедливі звинувачення;

е) психоастенічний тип – через нерішучість, схильності до міркувань, тривожності є предметом утисків і приниження з боку засуджених, а тому вимагають до себе підвищеної уваги з боку персоналу установи;

ж) циклоїдний тип – через циклічність змін емоційних станів вимагають до себе підвищеної уваги з боку персоналу установи, так як в період спаду, коли проявляється смуток, безпричинна тривога, дратівливість, відповідають на зауваження брутальністю, а в період підйому демонструють прагнення спілкуватися з однолітками, жартувати;

з) лабільний тип – у зв'язку з граничною швидкістю зміни настрою, від якого залежить поведінка ситуативно, не претендують на роль лідера, але відрізняються щирою прихильністю, вірною дружбою, важко переносять сварки, втрати;

і) істероїдний тип. В силу егоцентризму, жадання постійної уваги до себе у колонії представники цього тип можуть порушувати режим утримання з метою залучення до себе уваги;

к) нестійкий тип. Слабо засвоюють режимні вимоги, відсутність цілеспрямованості у побудові майбутнього, вимагають постійного контролю, так як можуть підпадати під вплив.

З типами акцентуаціями характеру необхідно рахуватися при розробці психокоррекційних програм для конкретних категорій засуджених і в різних видах установ [2].

1.5. Проблеми психологічного забезпечення виховної роботи з особами засудженими до довічного позбавлення волі

Під впливом певних стереотипів життя у кожної людини утворюється стійка система реагування на фактори навколишнього середовища, що складається динамічний стереотип. У злочинця при тривалому занятті злочинною діяльністю також виробляються своєрідні звички та навички, тобто злочинний стереотип. Людина звикає до відсутності постійного житла, перестає

систематично трудитися, втрачає трудові навички, зате набуває злочинні. Перш ніж пристосовувати таку людину до життя в нормальному соціальному середовищі, необхідно зруйнувати його злочинний стереотип і замінити трудовим [46,с.26]. Американський психолог Ф. Каслоу, зазначає, що потрібно застосовувати наступні критерії до осіб засуджених до позбавлення волі:

- допомогти засудженим краще зрозуміти мотивацію, потреби і поведінку;
- допомогти їм діяти більш адекватно і ефективно в складних життєвих ситуаціях;
- стимулювати розуміння не тільки самого себе, але і інших людей;
- сприяти особистісному зростанню та максимального використання своїх можливостей у житті;
- навчити долати труднощі, незважаючи на негативне до себе ставлення і складні життєві ситуації;
- допомагати засудженим формувати реалістичну позитивну самооцінку, готовність нести відповідальність за власний вибір і свою поведінку.

Що стосується теоретичних концепцій, на яких ґрунтуються психокорекційні програми для правопорушників, то вони відображають різноманіття загальноприйнятих наукових шкіл: психоаналіз (у класичному вигляді); трансактний аналіз Е. Берна і його послідовників; біхевіоризм і засновані на ньому підходи модифікації поведінки; гештальттерапію; раціонально-емотивну терапію. Жоден з прийнятих підходів не має істотної переваги. Ефективність психотерапії в більшому ступені залежить від особистості злочинців і кваліфікації психологів, психотерапевтів. У 60-ті роки і до середини 70-х років дуже популярними були програми модифікації поведінки засуджених, насамперед осіб, які вчинили насильницькі злочини. В подальшому вони були піддані різкій критиці за занадто велику владу над засудженими. Особливо сильне обурення громадськості викликали прийоми стимуляції шоку і розвитку підвищеної чутливості (неприємні переживання,

блювотні рефлекси) у гомосексуалістів і гвалтівників. В даний час психотерапія може застосовуватися тільки на основі добровільного волевиявлення засудженого. Однак не можна помилятися щодо мотивів участі засуджених у групах психологічної корекції.

До них відносять:

- бажання урізноманітнити тюремне життя;
- прагнення отримати певні пільги, насамперед дострокове звільнення;
- «тиск» з боку адміністрації;
- готовність отримати допомогу у зв'язку з особистими проблемами і поганим самопочуттям;
- прагнення краще підготуватися до життя на волі.

Відкидаючи методи шокової терапії, багато фахівців з пенітенціарної системи вважають, що засуджені з великим задоволенням і користю будуть займатися тренуванням соціальних (життєвих) навичок, ніж глибоким терапевтичним аналізом, як зазначає В. Джекс. Є також дані, що методи групової психологічної корекції сприяють змінам морально-психологічної атмосфери у закладі, зменшення кількості порушень, за словами Р. Мкс. За даними Національного інституту кримінальної юстиції США, психотерапевтичні методи застосовуються у 80% виправних установ США.

З урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду у посібнику зроблена спроба розглянути теоретичні і методичні основи психокорекційної роботи, і, зокрема, таку форму впливу, як соціально-психологічний тренінг (СПТ). При цьому мова йде про роботу не тільки з засудженими, але і з співробітниками пенітенціарної системи. Останні особливо мають потребу в розвитку емоційної стійкості, зняття стресових станів і підготовку до спілкування з засудженими [24, с. 76].

1.6. Проблема суїцидів у місцях довічного позбавлення волі

Суїцидальна поведінка зустрічається як в нормі (без психопатології), так і при психічних захворюваннях, психопатіях та акцентуаціях характеру. Стрессова ситуація робить людей більш схильними до самогубства. В цей час щось трапляється як всередині, так і навколо них. У кризових ситуаціях людина втрачає всі перспективи та життєві орієнтири. Прогнози на майбутнє здаються безнадійними та похмурими. Такі серйозні стресові ситуації, як хвороба, економічні негаразди, смерть близьких або сімейні проблеми часто перевершують можливості захисних функцій організму людини. В результаті кризи життя у людини виникає відчай та безпомічність. Таким чином, ситуаційні фактори часто приводять до суїцидальної реакції.

По мірі їх внеску в розвиток суїцидальної поведінки можливо виявити, що ризик суїциду високий у людей з нещодавно виявленою хронічно прогресуючою хворобою. Економічні негаразди, так як майбутнє здається їм крайнє невизначеним, а самогубство розглядається, як сприятливе вирішення ситуаційної проблеми.

Зі смертю коханої людини життя вже ніколи не стане, як колись. Руйнується звичайний стереотип сімейного життя. Можливому суїциду, як правило, передують затяжне інтенсивне горе [59].

Серед засуджених велика кількість осіб, яких не лякають соціально-економічні реформи, а навпаки, ситуація на етапі перебудови державної влади, нерідко організаційного хаосу, бездіяльності багатьох правових інститутів, сприймається ними як можливість збагачення за допомогою активної кримінальної діяльності (створення організованих злочинних груп, здирство, розбій, фізичне усунення конкурентів, бандитизм).

Рівень суїцидів в місцях позбавлення волі в даний час вище, ніж у 90-ті роки і на початку 2000 років. Аналіз самогубств в СІЗО в 2012 році показує, що близько 30% від загальної вибірки, що відбуваються в одиночних камерах, де, як правило, утримуються особи хоч і осудні, але з ознаками психічних

відхилень, важко адаптуються до умов позбавлення волі. Одна з причин збільшення рівня суїцидів в місцях позбавлення волі у другій половині двотисячних років - це підвищення напруженості за рахунок зміцнення дисципліни та режиму утримання засуджених. Відомо, що жорстка нормативно-правова регламентація поведінки людей, постійний нагляд за їх життєдіяльністю, викликають внутрішній і зовнішній опір, протидію, роздратування, аутоагресію. Опір посилюється, якщо об'єктом впливу виступають особи, які не звикли до різних регламентів, вели пусте, розпусне життя або, навпаки, соціально деградували, втративши роботу, житло, сім'ю, придбали наркотичну та алкогольну залежність, стали безвольними, соціально-неспроможними. Оскільки режим утримання засуджених постійно зміцнюється, а кількість соціально-деградованих засуджених в місцях позбавлення волі збільшується, то зростає і число осіб, схильних до суїциду. У всіх державах, рівень суїциду серед ув'язнених перевищує аналогічний показник серед звичайного населення. У травні 2010 року опубліковані результати великого дослідження самогубств у в'язниці, виконаного Центром альтернативних досліджень (Менсфілд, штат Массачусетс, США) на замовлення Національного інституту юстиції США з питань виконання покарань. Виявлено значне зниження кількості самогубств у в'язницях штату протягом останніх 20 років. Якщо в 1986 році на 100 тис. ув'язнених рівень самогубств у в'язницях становив 107 смертей, то в 2006 році він став дорівнювати 38. І хоча це приблизно в 3 рази більше, ніж у загальній популяції Сполучених Штатів (11 випадків самогубств на 100 тис. громадян), настільки успішне зниження суїцидів серед ув'язнених дослідники назвали «надзвичайним». На думку автора проекту дослідження, може бути кілька пояснень зниження рівня самогубств у в'язниці. По-перше, суспільна охорона здоров'я в останні роки перестала ігнорувати суїциди в місцях позбавлення волі і повернувся обличчям до цієї проблеми. По-друге, змінилися національні виправні стандарти, які стали передбачати комплексну програму з профілактики суїцидів, включаючи: виявлення факторів ризику суїцидальної поведінки, підвищення обізнаності про осіб схильних до

деструктивної поведінки, поліпшення професійної підготовки персоналу, підвищення відповідальності співробітників за якість профілактичної роботи. Автори дослідження підкреслюють необхідність назавжди покласти край «застарілому мисленню», що «самогубства ув'язнених не можуть бути відвернені». Серед суїцидентів в місцях позбавлення волі переважають особи, засуджені за вбивства і заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю. У даній категорії правопорушників переважають такі властивості: агресивність, імпульсивність, підвищена схильність до ризику, висока чутливість до образ.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.

Отже, нами було здійснено теоретичний аналіз проблеми психологічних особливостей ув'язнених та визначення деструктивної поведінки у психологічній літературі.

Психологічний супровід з особами, які відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі, має бути орієнтований на попередження і запобігання їх агресії щодо персоналу, інших засуджених, а також на виховання у них самоконтролю, формування належного ставлення до вчиненого злочину, усвідомлення ними власних духовних і моральних проблем, своєї вини і каяття у скоєному

Засуджені до довічного позбавлення волі, з одного боку, є найбільш небезпечним контингентом, який утримується в установах виконання покарань, з іншого – є найбільш психологічно вразливою категорією, про що неодноразово відзначалось у науковій літературі, і саме остання їх особливість повинна враховуватись під час організації та практичної реалізації виховної роботи з ними.

Не сам характер скоєного злочину є детермінантою суїциду, а особистісні якості і психічний стан, властиві даної категорії засуджених. Іноді, злочини бувають настільки жорстокі і жахливі, що у самого злочинця з'являються почуття провини, сорому, стан депресії і прагнення покінчити з собою. Фактором ризику суїцидальної поведінки є і зневажливе, засуджуюче ставлення

до засудженого з боку оточуючих: інших ув'язнених, адміністрації, а часом і родичів.

Розглянуті вище тенденції суїцидальної поведінки осіб, які утримуються в місцях позбавлення волі дозволяють пояснити ряд причин самогубств даної категорії громадян, уточнити фактори ризику суїциду підозрюваних, обвинувачених, засуджених і більш цілеспрямовано організувати профілактичну роботу в слідчих ізоляторах і виправних установах. Портал психологічних видань [64].

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ОСІБ УВ'ЯЗНЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

2.1. Організація та методологічні основи дослідження психоемоційних станів осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі

У ході розв'язання поставлених завдань використовувались такі методики дослідження: «Діагностика типів акцентуацій рис характеру за К. Леонгардом» (Х. Шмішека), опитувальник на діагностику некерованої емоційної збудливості (В. Бойко), опитувальник на визначення рівня депресії (Т. Балашова) та опитувальник діагностики особистісної схильності до зниженого настрою (В. Бойко). Надійність і вірогідність результатів буде забезпечуватись застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методик дослідження, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження: поєднанням кількісного та якісного аналізу отриманих емпіричних даних, застосуванням методів математичної статистики.

Обґрунтуємо вибір даних методик дослідження. Кожна з цих представлених методик дає змогу виявити особистісні рис та особливості емоційної сфери ув'язнених.

Опитувальник Х. Шмішека «Діагностика типів акцентуацій рис характеру за К. Леонгардом» (Додаток Д) дозволяє виявити акцентуації характеру у засуджених.

Акцентуації - це крайні варіанти норми, при яких окремі риси характеру надмірно посилені, внаслідок чого виявляється виборча уразливість у відношенні визначеного роду психогенних впливів. З типами акцентуаціями характеру необхідно рахуватися при розробці психокоррекційних програм для конкретних категорій засуджених і в різних видах установ [2].

Опитувальник Х. Шмішека - особистісний опитувальник, який призначений для діагностики типу акцентуації особистості, є реалізацією типологічного підходу до її вивчення. Оpubлікований Х. Шмішека в 1970 р.

Методика складається з 88 питань, на які потрібно відповісти «так» чи «ні». Розроблений також скорочений варіант опитувальника. За допомогою даної методики визначаються наступні 10 типів акцентуації особистості (за класифікацією К. Леонгарда):

Демонстративний тип. Характеризується підвищеною здатністю до витіснення.

Педантичний тип. Особи цього типу відрізняються підвищеною ригідністю, інертністю психічних процесів, нездатністю до витіснення травмуючих переживань.

Неврівноважений тип. Характерна надмірна стійкість афекту.

Збудливий тип. Підвищена імпульсивність, ослаблення контролю над потягами і спонуканнями.

Гіпертимний тип. Підвищений фон настрою у поєднанні з оптимізмом і високою активністю.

Дистимний тип. Знижений фон настрою, песимізм, фіксація тінювих сторін життя, загальмованість.

Тривожно-боязкий. Схильність до страхів, боязкість і лякливість.

Циклотимний тип. Зміна гіпертимних і дистимічних фаз.

Афективно-екзальтований. Легкість переходу від стану захвату до стану печалі. Захват і печаль - основні почуття цього типу.

Емотивний тип. Споріднений афективно-екзальтованому, але прояви не настільки бурхливі. Особи цього типу відрізняються особливою вразливістю і чутливістю.

Максимальний показник по кожному типу акцентуації – 24 бали.

Теоретичною основою опитувальника є концепція «акцентуованих особистостей» К. Леонгарда. У відповідності з цією концепцією всі риси особистості можуть бути розділені на основні та додаткові. Основні риси - стрижень особистості, вони визначають її розвиток, процеси адаптації, психічне здоров'я. При значній вираженості основні риси характеризують особистість в цілому. У випадку впливу несприятливих чинників вони можуть набувати

патологічний характер, руйнуючи структуру особистості. Акцентуйовані риси особистості не слід розглядати в якості патологічних. Це випадок «загострення» певних, властивих кожній людині, особливостей. За К. Леонгардом, в акцентуйованих особистостях потенційно закладені як можливості соціально позитивних досягнень, так і соціально негативний заряд.

К. Леонгардом виділені 10 типів акцентуйованих особистостей, які досить довільно розділені на дві групи: акцентуації характеру (демонстративний, педантичний, неврівноважений, збудливий) і акцентуації темпераменту (гіпертимний, дистимний, тривожно-боязкий, циклотимний, афективно-екзальтований, емотивний).

Люди емоційного типу легко збудливі, емоційно вразливі, імпульсивні. Свої вчинки вони глибоко переживають, часто каються. Але в майбутньому знову допускають імпульсивні зриви.

Володіти своїми емоціями - не означає бути байдужим, а значить володіти емоційними реакціями. Неприємності стійко переносяться тими, хто не допускає при цьому зовнішніх проявів. Володіння своїми почуттями є не придушення їх, а включення в систему емоційно-вольової регуляції, надання їм доцільної спрямованості. Для визначення емоційних реакцій ми обрали Опитувальник на діагностику некерованої емоційної збудливості (В. Бойко) (Додаток Е), та опитувальник діагностики особистісної схильності до зниженого настрою (В. Бойко) (Додаток Є).

Та для визначення депресивних станів засуджених ми обрали опитувальник на визначення рівня депресії (Т. Балашова) (Додаток Ж) діагностування наявності і ступеня вираження депресії. Опитувальник складається з 20 тверджень, які характеризують виявлення депресивного настрою і чотирьох варіантів відповіді: «ніколи або рідко», «іноді», «часто», «постійно». Рівень депресії (РД) розраховувався за допомогою формули. Ця методика дозволила нам простежити самопочуття ув'язнених останнім часом та визначити рівень депресії:

істинний стан депресії;

субдепресивний стан або маскуюча депресія;
наявність легкої депресії;
діагностується відсутність депресії.

Найпоширенішими ознаками цього розладу є емоційні прояви: туга, пригнічений, пригнічений настрій, страждання, відчай, почуття внутрішнього напруження, тривога, передчуття і очікування біди, дратівливість, невдоволення собою, почуття провини, зниження впевненості у собі, часті самозвинувачення, зниження самооцінки та здатності отримувати задоволення від приємних занять, відсутність інтересу до навколишнього і здібності переживати почуття [58].

2.2. Особливості впровадження дослідницької програми психоемоційних станів осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі

Дослідження психоемоційних станів осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі проводилось на території Вінницької установи виконання покарань Управління Державної пенітенціарної служби України у Вінницькій області (№1).

Вибіркою для дослідження були ув'язнені Вінницької УВП №1 УДПтС України у Вінницькій області. Загальна чисельність вибірки – 80 чоловік. В якості контрольної групи розглядалися усі особи засуджені до довічного позбавлення волі, котрі брали участь у першому психодіагностичному зрізі та формуванні експериментальної групи.

Діагностична процедура проводилась в три етапи в одній групі : в процесі діагностики використовувались методики: «Діагностика типів акцентуацій рис характеру за К. Леонгардом» (Х. Шмішека), опитувальник на діагностику некерованої емоційної збудливості (В. Бойко), опитувальник діагностики особистісної схильності до зниженого настрою (В. Бойко) та опитувальник на визначення рівня депресії (Т. Балашова).

Проведення процедури відбувалось наступним чином: досліджуваним роздавались бланки (Додаток Д) та пояснювались особливості роботи з ним, після отримання зворотного зв'язку, що всі інструкції зрозумілі, досліджуваним давали час на відповіді. Далі за такою ж процедурою зачитувались запитання бланку (Додаток Е), на наступний день опрацьовувались питання бланку (Додаток Є) та бланк (Додаток Ж) час на роботу був необмежений, але відповідати потрібно було давати швидко, для того щоб запобігти соціально очікуваним відповідям. Після того як всі запитання методики були прочитані, а відповіді записані, експериментатор збирав бланки з відповідями. В зв'язку з тим що методики є не надто складними проблем із заповненням бланків та обробкою результатів не виникло.

Формування експериментальної групи відбулось за рахунок аналізу та обробки діагностичних даних серед осіб контрольної групи (див. Додаток А; Додаток В)

Наступним етапом була реалізація тренінгової програми для здійснення психокорекційного впливу на психоемоційний стан осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі, що входили до експериментальної групи дослідження (70 осіб).

Та третім етапом поставало завдання другого етапу діагностики контрольної групи (80 осіб) після реалізації соціально-психологічного тренінгу. Наступний психодіагностичний етап реалізовувався за тією ж процедурою що і перший. Наявність методик не була зменшена в кількості для другого психодіагностичного етапу задля отримання достовірних даних для проведення кореляційного зв'язку.

2.3. Аналіз та обробка результатів дослідження психоемоційних станів осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі

У ході визначення рівня психоемоційних станів осіб контрольної групи (80 осіб) дослідження див. (Додаток А; Додаток В) та формування

експериментальної групи (70 осіб) виявилось, що серед досліджуваних, котрі увійшли в експериментальну групу є 14 - опитуваних (20%) в яких не виявлено акцентуйованих рис характеру чи темпераменту. Серед 70 осіб досліджуваних - 21- реципієнт (30%) має демонстративну акцентуацію характеру, як зазначає К. Леонгард, 22 – застрягаючу акцентуацію характеру (32%). Також виявлено, що 10% опитуваних, тобто 7 осіб проявляють циклотимну та 8% - 6 осіб наділені екзальтованою акцентуацією темпераменту.

Рис. 2.1. Акцентуації характеру досліджуваних

Між нормальними і акцентуйованими особистостями жорсткої межі немає. При несприятливих обставинах демонстративна особистість може розіграти перед нами рентний невроз, за інших обставин вона здатна виділитися видатними творчими досягненнями. Невроз рентний, що говорить про підвищену увагу до власного дійсного або уявного безсиллю, що супроводжується виробничими або цивільними утисками. Людина в цьому випадку втрачає здатність і бажання подолати дане безсилля і добитися природного одужання.

Серед опитаних осіб, 21 - реципієнт (30%) має демонстративну акцентуацію характеру та кожен з них має тенденцію до заниженого настрою (див. Додаток А)

Демонстративний тип. Для осіб цього типу акцентуації є характерними схильність до «витіснення» зі свідомості тих оцінок, які є неприємними для образу «Я»; прагнення за будь-яку ціну завжди бути в центрі уваги; завищена самооцінка, намагання приймати «бажане за дійсне» [67].

Застрягаючий тип має труднощі з переходом від одного стану до іншого, а найвираженіша його риса - формування надцінних ідей, яким він надає виняткового значення і заради яких готовий жертвувати життям інших людей і власним. Такі люди схильні довго фіксувати увагу на невідрагованих почуттях образи, ненависті, провини;

Циклотимність - тип акцентуації, що особливістю є періодичне (з фазою від кількох днів до кількох місяців) коливання настрою й життєвого тону. У період підйому циклоїду властиві риси гіпертимного типу, за винятком легковажності й необов'язковості. Вони комунікабельні, мають захоплення, з інтересом працюють у групі. У період спаду активності різко знижується контактність, особа небагатослівна, песимістична, її починає обтяжувати галасливе товариство, хоча в конфлікти вступає рідко.

Екзальтований тип, для якого характерні вразливість, схильність ілюзорним світом замінювати реальність [1].

Виділені Леонгардом 10 типів акцентуєваних особистостей розділені на дві групи: акцентуації характеру (демонстративний, педантичний, що застрягає, збудливий) і акцентуації темпераменту (гіпертимний, дистимічний, тривожно-боязкий, циклотимічний, афективний, емотивний).

В експериментальну групу входять 70 осіб, котрі засуджені до умов довічного позбавлення волі. Тому, акцентуації характеру розглядаються як реакція особистості на фрустрації.

Дотримуючись не цілком правильної, але усталеної форми опису здорової особистості через патологію, можна стверджувати, що характер - це сукупність проявів особистості у відповідь на фруструючі ситуації, індивідуальний спосіб додання тривожності. Фрустрація - стан емоційного напруження, зумовлений нездоланими бар'єрами на шляху до поставленої мети чи задоволення потреби.

Складність ситуації людина оцінює суб'єктивно, тому одним важко знайомитися (астенічні особи), іншим - розлучатися («застрягаючі»). Комусь важко монотонно працювати, а багатьом - діяти в екстремальних ситуаціях.

Людина, в якій надмірно виражена певна риса характеру, може набути особливої чутливості до деяких життєвих явищ, що є ознакою акцентуації характеру.

Акцентуації як крайні варіанти норми можуть проявлятися в гострих афективних реакціях, які бувають кількох видів: інтрапунітивні (афективний стан долають, завдаючи собі шкоди), екстрапунітивні (долання афективного стану шляхом агресії на оточення), імпунітивні (нерозсудлива втеча з афектогенної ситуації), демонстративні (афект розряджається у «спектакль»). На фоні акцентуації можуть розвиватися психічні розлади, що переводять особистість на рівень хвороби.

Акцентуації зазнають динамічних змін, що зумовлює розвиток характеру: перехід з явної форми в латентну (вікова компенсація), перетворення акцентуації на «межову психопатію» і трансформація, що виражається в приєднанні до однієї акцентуації іншої, близької за змістом (наприклад, перетворення гіпертима на циклоїда)[1].

Серед опитуваних контрольної групи за опитувальниками на діагностику некерованої емоційної збудливості (В. Бойко) було встановлено, що 60 % респондентів, що входять в експериментальну групу, тобто 42 особи не можуть керувати власними емоційними реакціями.

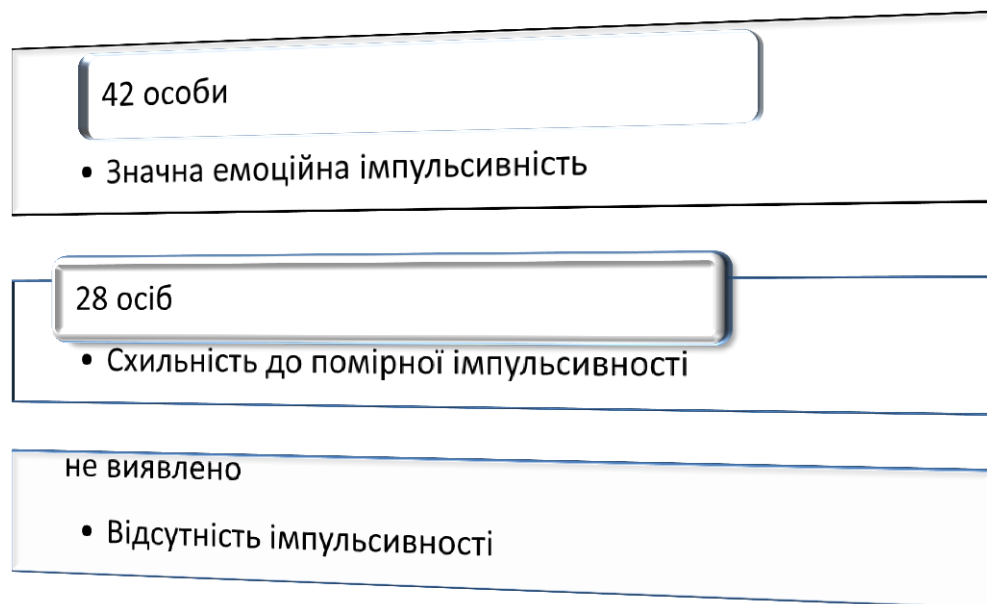

Рис. 2.2. Емоційна збудливість

Згідно даних, отриманих за допомогою опитувальника щодо діагностики особистісної схильності до зниженого настрою (В. Бойко) було встановлено, що 70% респондентів, що входять в експериментальну групу – 49 осіб схильні до зниженого настрою.

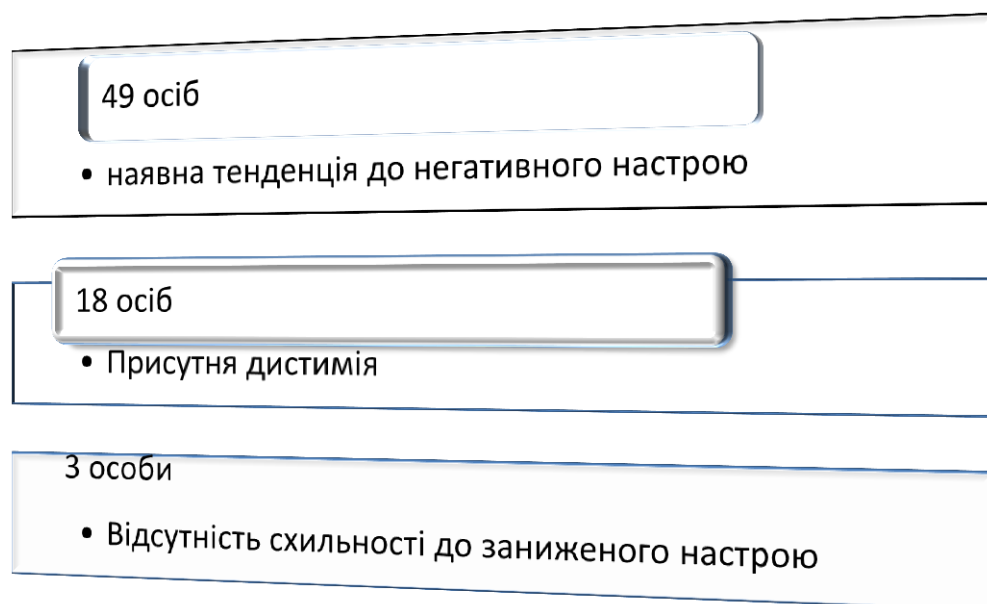

Рис. 2.3. Схильність до зниженого настрою

За опитувальником на визначення рівня депресії (Т. Балашова) виявлено 40%, тобто 28 реципієнтів з ознаками легкої депресії ситуативного чи невротичного генезу та 42 особи без при знаків депресії, тобто 60% від усієї кількості опитуваних осіб, що входять в експериментальну групу.

Термін «невротична депресія» був введений у клінічну практику Е. Кракпелін в 1895 р. У вітчизняній і особливо зарубіжній літературі вказано симптомокомплекс «невротична депресія» описується так само, як непсихотична, реактивна (ситуаційна), особистісна депресія. Якщо в «Міжнародної статистичної класифікації хвороб, травм і причин смерті 9-го перегляду» вона виділяється в якості самостійного депресивного неврозу (шифр 300.4), то в останній американській класифікації психічних хвороб (DSM-III) невротичної депресії немає (залишилася тільки ситуаційна депресія).

Для реактивної (ситуаційної) депресії, від якої невротичну депресію необхідно диференціювати, також характерна «психологічна зрозумілість переживань», відображення в переживаннях і висловлюваннях хворих психотравмуючих патогенних факторів. Однак на відміну від депресії при неврозах у виражених випадках реактивної депресії психопатологічна симптоматика досягає ступеня реактивного психозу, депресивний же афект може характеризуватися тугою, пригніченістю, загальмованістю або, навпаки, руховим збудженням, звуженням свідомості, ідеями самозвинувачення надцінного характеру, аутодеструктивними думками та іншими ознаками депресії психотичного регістра. Психогенні фактори можуть провокувати і напади ендогенної депресії. Тому поява типових добових коливань настрою, деперсоналізації при поступовому зникненні переживань ситуаційного характеру може свідчити на користь психогенно-спровокованої циркулярної депресії [62].

Реактивна депресія може виявлятися у психічно здорових осіб, які перебувають у психотравмуючій ситуації і може коливатися від незначно вираженої пригніченості до порівняно глибокої туги, що безпосередньо пов'язана з такою ситуацією. Загальмованість інтелектуальної діяльності не

різко виражена, характернішим є своєрідне порушення уявлень, що зумовлюється концентрацією уваги на вузькому колі ідей, безпосередньо пов'язаних з майбутніми наслідками, судом, можливим покаранням чи майбутнім яке є невизначеним. Хворі не можуть позбутися важких думок і переживань, оцінюють минуле й нинішнє у похмурих тонах, побоюються за майбутнє. У психотравмуючих ситуаціях (розмови про справу, листи з дому тощо) спостерігається тимчасове погіршення стану з переходом депресивної симптоматики у депресивно-астенічну. При спонтанному зворотному розвитку, а також у результаті терапії чи зміни несприятливої ситуації психічна діяльність поступово відновлюється, однак тривалий час ще спостерігається стан пострактивної астенії. Клінічний варіант депресій з параноїдальною симптоматикою характеризується тим, що на тлі депресії, яка поглиблюється, виникають ідеї відносин, переслідування, маячна інтерпретація докiлля [29, с.176].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.

Отже, нами було проаналізовано наявні методики для дослідження психологічних властивостей ув'язнених та відібрано найбільш адекватні відповідно до нашої мети та предмету. Відповідно до завдань, складено дослідницьку програму щодо дослідження психокорекційного впливу тренінгової програми на психологічні властивості ув'язнених та процес зниження деструктивної поведінки в умовах позбавлення волі.

У ході розв'язання поставлених завдань використовувались такі методики дослідження: «Діагностика типів акцентуацій рис характеру за К. Леонгардом» (Х. Шмішека), опитувальник на діагностику некерованої емоційної збудливості (В. Бойко), опитувальник на визначення рівня депресії (Т. Балашова) та опитувальник діагностики особистісної схильності до зниженого настрою (В.Бойко).

У ході визначення рівня психоемоційних станів осіб контрольної групи (80 осіб) дослідження див. (Додаток А; Додаток В) та формування

експериментальної групи (70 осіб) виявилось, що серед досліджуваних, котрі увійшли в експериментальну групу є 14 - опитуваних (20%) в яких не виявлено акцентуованих рис характеру чи темпераменту. Серед 70 осіб досліджуваних - 21- рецепієнт (30%) має демонстративну акцентуацію характеру, як зазначає К. Леонгард, 22 – застрягаючу акцентуацію характеру (32%). Також виявлено, що 10% опитуваних, тобто 7 осіб проявляють циклотимну та 8% - 6 осіб наділені екзальтованою акцентуацією темпераменту.

За опитувальником на визначення рівня депресії (Т. Балашова) виявлено 40%, тобто 28 реципієнтів з ознаками легкої депресії ситуативного чи невротичного генезу та 42 особи без при знаків депресії, тобто 60% від усієї кількості опитуваних осіб, що входять в експериментальну групу.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОРЕКЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ОСІБ УВ'ЯЗНЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

3.1. Аналіз актуальних проблем психокорекції та особливості складання психокорекційної програми

Виправно-психологічна корекція - це процес психологічного впливу на певну сукупність психологічних властивостей особистості злочинця, визначають соціально-правову поведінку з метою усунення або зниження ступеня її криміногенності [48].

Здійснення цього методу передбачає підпорядкування аспектів морально-гуманістичних принципів:

- 1) добровільність участі (для забезпечення справжньої добровільності необхідного надання попередньої психологічної допомоги та консультування);
- 2) надання засудженому можливості висловлювати свою точку зору в процесі надання допомоги і приймати її до уваги.

Для здійснення корекції необхідна умова проведення - психодіагностика, спрямована на виявлення тих властивостей особистості, які зумовлюють криміногенні сторони особистості.

Основний критерій систематизації психокорекційних методів визначається підходом до сутності психічної регуляції поведінки людини. Регуляція здійснюється в сукупності психологічних механізмів: інтелектуального, імпульсивного і чуттєво-афективного. У кожному з механізмів проявляються специфічні психологічні властивості особистості, які можуть виступати детермінантами злочинної поведінки. В інтелектуальному механізмі це особистісний сенс, відносини, норми та ідеали. В імпульсивному - фіксовані установки на способи дій у зв'язку з певними потребами та особливостями ситуації. В чуттєво-афективному як компоненти особистісного сенсу.

Механізми виправно-психологічної корекції повинні бути спрямовані на зміну зазначених психологічних властивостей, які реалізуються в кожному з механізмів регуляції поведінки та їх системної організації в структурі особистості. Крім цього, системність у підході до побудови даного методу визначає як формування психологічних бар'єрів до скоєння злочинів, так і встановлення правомірних способів у досягненні життєвих благ, зміна властивостей відносяться до кожного з визначених механізмів психологічної регулювання поведінки.

Таким чином, основними принципами методу є: добровільність, індивідуальність, системність, що полягає в ліквідації виявлених криміногенних схильностей і формування альтернативних способів вирішення життєвих завдань. Дані методи можуть використовуватися пенітенціарними соціальними працівниками стосовно до всіх категорій ув'язнених.

Ситуація ускладнюється і умовами утримання засуджених до довічного позбавлення волі (розміщення в приміщеннях камерного типу як правило по дві особи), що при більш тривалому перебуванні може негативно вплинути на їх психологічний стан.

З урахуванням викладеного, пріоритетними напрямками профілактики негативних психологічних станів і, як наслідок, проявів деструктивної поведінки з боку зазначеної категорії засуджених є:

1. постійний контроль та аналіз їхньої поведінки;
2. оперативний контроль за намірами засуджених та своєчасне впровадження комплексу попереджувальних заходів у разі можливих конфліктних ситуацій та протиправних дій в цілому;
3. постійне спостереження за динамікою характерологічних змін цих засуджених;
4. регулярне проведення психопрофілактичних бесід, спрямованих на конкретну особистість засудженого;
5. стимулювання розвитку позитивних рис особистості;

6. проведення регулярних прийомів з особистих питань та вживання заходів щодо вирішення проблемних питань;
7. забезпечення у межах законодавства реалізації їх соціально-побутових моральних та духовних потреб;
8. підтримання та стимулювання розвитку соціально-корисних зв'язків [26,с.29]

Отже, відділення соціально-психологічної служби установи виконання покарань повинно бути не тільки основною організаційною ланкою в структурі виправної колонії, але й центром професійної соціальної, психологічної та виховної роботи із засудженими.

Ми погоджуємося з думкою М. Панасюка, який досліджуючи специфіку соціальної роботи в місцях позбавлення волі, акцентує увагу на тому, що сучасний стан системи виконання покарань в Україні нагадує захмарену смугу між оновленими моральними засадами та їхнім реальним втіленням. Він зазначає, що соціальна політика – це одне, моральні принципи – інше, а зусилля, спрямовані на втілення ідеї реабілітації злочинця, - ілюстрація прірви між теорією і практикою.

З огляду на вищезазначене, очевидно, що соціальній роботі в пенітенціарній системі слід надати особливого статусу як одному із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Реформування кримінально-виконавчої системи України, її гуманізація, соціалізація, імплементація та реалізація міжнародних стандартів поведіння із засудженими потребує активізації введення в органах і установах виконання покарань інституту соціальної роботи, як специфічного виду професійної діяльності. На нашу думку, саме засудженим до довічного позбавлення реалізація соціальної роботи, допомоги, педагогічної та психологічної підтримки на професійному рівні, повинна сприяти створенню в умовах установи виконання покарань того соціуму, в якому можливі: забезпечення достойного життя, розвиток людини, реалізація необмежених Конституцією України та національним законодавством прав і свобод, охорона праці і здоров'я тощо.

Соціальна адаптація в даному випадку розуміється як процес пристосування особистості до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища.

Соціальна адаптація може здійснюватися у формі:

акомодації (повного підпорядкування вимогам середовища без критичного аналізу);

конформізму (вимушеного підпорядкування вимогам середовища);

асиміляції (свідомого й добровільного прийняття норм та цінностей середовища на основі особистісної солідарності).

Досягти ресоціалізації та адаптації засуджених довічно до умов перебування у виправному закладі можливо шляхом послідовної реалізації таких завдань:

складання соціально-психологічного портрету засудженого;

визначення основних соціальних потреб засудженого;

визначення основних форм, методів проведення соціально-виховної роботи;

формулювання основних соціально-психологічних показників адаптації конкретного засудженого.

Загалом, враховуючи потребу в формуванні індивідуального підходу у роботі з кожним засудженим довічно, технологія соціальної роботи відповідає алгоритму здійснення соціального супроводу клієнта, що впроваджується центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з особами, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Процес соціального супроводу стандартизований тим, що соціальний працівник виконує ряд типових функцій, зокрема:

1. *Оцінююча* – визначення конкретних потреб клієнтів і наявних ресурсів.
2. *Допоміжна* – забезпечення послуг клієнтам, що не здатні самостійно вирішувати свої проблеми.

3. *Організаційна* – ініціювання зусиль різних установ і фахівців з метою задоволення потреб клієнтів і забезпечення якості послуг.

4. *Освітньо-виховна* – забезпечення клієнта необхідними знаннями і навичками.

5. *Консультативна* – надання клієнтам інформації про наявні ресурси і допомогу інших фахівців щодо вибору найбільш ефективного методу допомоги.

6. *Посередницька* – спрямування клієнтів у відповідні установи і до конкретних фахівців.

7. *Координаційна* – об'єднання і розподіл зусиль щодо допомоги з боку різних установ і фахівців.

8. *Адвокатська* – захист прав та інтересів клієнта.

9. *Адміністративна* – планування, облік і контроль заходів із надання допомоги клієнтам та оцінки її ефективності.

10. *Аналітична* – збір і аналіз інформації, необхідної для прийняття рішень[13, с.28].

Сучасні міжнародні положення утримання засуджених довічно висувають ряд вимог, яких повинна дотримуватися пенітенціарна система України. Соціальна робота має допомогти сприяти соціальній адаптації засуджених довічно. Проте складність проведення роботи з такою категорією засуджених пов'язана з надзвичайною закритістю системи утримання таких в'язнів, особливістю режиму утримання, соціальним спрямуванням та психічним станом засудженого.

3.2. Основні теоретичні підходи до підготовки і проведення соціально-психологічного тренінгу

Прийнято вважати, що термін «соціально-психологічний тренінг» введено в науковий обіг німецьким соціальним психологом М. Форвергом, який наголошував, що відповідне поняття включає в себе широку групу методів

активного вивчення соціальної поведінки». Уточнюючи це поняття, відомий вітчизняний фахівець Л. Петровська пише, що термін «соціально-психологічний тренінг» позначає «практику психологічного впливу, засновану на активних методах групової роботи».

На основі аналізу праць названих авторів і інших фахівців можна виділити наступні ознаки тих реалій, які позначаються як соціально-психологічний тренінг:

СПТ – це спеціальне тренування за допомогою методів активного впливу (групова дискусія, рольове навчання, аналіз життєвого шляху, групова оцінка та самооцінка тощо). Метою СПТ є зміна або розвиток соціальних умінь або особистісних властивостей.

Розглядаючи поняття СПТ, не можна не співвіднести його з іншими, близькими за змістом, термінами: «групова психотерапія», «психокорекційна група», «група особистісного росту». Термін «групова психотерапія» ввів в 1932 році Я. Морено, засновник методу соціометрії і психодрами. Він позначав ним метод об'єднання людей в суспільстві в нові групи на основі особистих переваг і соціометричних оцінок. Я. Морено, як і багато інших дослідників, зокрема К. Левін, розчарувався в можливості індивідуальної психотерапії (психоаналізу) і переконався, що легше змінити індивідів, які зібрані в групу, ніж змінити кожного з них окремо»[21].

Термін «психокорекційна група» також розглядається в досить широкому контексті, разом з тим значення слова «психокорекція» вказує на те, що мова повинна вестися про зміну поведінки, психічних станів або особистісних якостей члена психокорекційної групи. Цей термін найбільш адекватно відображає зміст групової роботи з засудженими, коли ставиться мета виправлення певних особистісних утворень.

Аналізуючи викладене, можна стверджувати, що стосовно діяльності практичного психолога найбільш прийнятним і найбільш загальним поняттям при характеристиці різних методів групового впливу є термін «соціально-психологічний тренінг». В залежності від цілей застосування такий тренінг

може виконувати функції корекції певних особистісних якостей (акцентуацій) і соціальних навичок поведінки і, нарешті, розвитку нормально функціонуючої особистості і формування нових умінь.

Аналіз літератури, досвід проведення СПТ з різними категоріями працівників органів, що виконують покарання, і засудженими переконують, що хоча з позицій ефективності важко віддати перевагу тієї чи іншої наукової концепції, в руслі якої проводиться СПТ, з точки зору емоційної привабливості для учасників специфіки кримінально-виконавчої системи більш прийнятними є біхевіористичні і гуманістичні концепції.

Як відомо, в основі біхевіористської концепції лежить постулат про безпосередній зв'язок між стимулом і реакцією. Окремі прийоми і способи корекції поведінки, засновані на біхевіористичному підході, повинні враховуватися в психокорекційній роботі практичних психологів пенітенціарної системи.

Так, концепція орієнтовної основи дій відомого радянського психолога П. Гальперіна досить близька техніці навчання соціальної поведінки американського необіхевіориста А. Бандури. Німецький фахівець з СПТ М. Форверг хоча і заперечує схожість своєї концепції з біхевіоризмом, але першочергову увагу приділяє «покроковому» виконанню нових завдань і послідовного розширення набору наявних зразків поведінки. Вітчизняна психологічна школа набагато виразніше, ніж біхевіоризм, орієнтована на з'ясування психологічних механізмів, що визначають ефективний спосіб поведінки.

Щодо гуманістичної психології, то у рамках цього підходу немає єдиної систематизованої теорії. Швидше, це цілий ряд споріднених схем, представлених такими авторами, як А. Маслоу, К. Роджерс, С. Джуард та ін. Кредо прихильників гуманістичної психології склалося під помітним впливом філософії екзистенціалізму. Тому гуманістична психологія розглядає особистість виходячи з таких базових категорій, як відповідальність, свобода, сенс життя, зростання особистості. Коли йдеться про свободу, то мається на

увазі можливість вибрати свої дії в будь-якій життєвій ситуації, тобто свобода вибору себе, сенсу життя, своєї роботи, друзів і т. д. Але людина не тільки вільна у виборі своїх дій, а й також несе відповідальність за свої дії та їх наслідки.

Один з найбільш яскравих представників екзистенціалізму, В. Франкл, описує сутність особистості на прикладі поведінки людей в концентраційному таборі, в'язнем якого він був: «В остаточному підсумку вийшло, що тілесно-душевний занепад залежав від духовної установки, але в цій духовній установці чоловік був вільний! Уклавши людину в табір, можна було відняти у неї все, аж до окулярів і ременя, але у нього залишалася свобода, і вона залишалася у нього буквально до останньої миті, до останнього подиху. Це була свобода налаштуватися так чи інакше, і це «так або інакше» існувало, і весь час були ті, яким вдавалося придушити в собі збудженість та подолати свою апатію. Це були люди, які йшли крізь бараки і йшли в строю, і в них перебувало для товариша добре слово і останній шматок хліба. Вони були свідченням того, що ніколи не можна сказати, що зробить табір з людиною: чи перетвориться людина типового табірника або все ж навіть у такому скрутному положенні, у цій екстремальній прикордонній ситуації залишиться людиною. Кожен раз він вирішує сам. Не може бути й мови про те, що в концтаборі людина необхідним і примусовим чином підпорядковується тиску оточуючих умов, що формують його характер. Завдяки тому, що я в іншій зв'язку назвав «упертістю духу», у нього зберігається і принципова можливість захистити себе від впливу цього середовища» [56].

Завершуючи статтю «Психолог у концентраційному таборі», автор ставить риторичне питання: «Що ж таке людина?» – і сам же на нього відповідає: «Це істота, яка постійно приймає рішення, хто вона така».

Ми далекі від думки порівнювати концтабір з установами, що виконують кримінальні покарання. Але останні можна розглядати як специфічну модель екстремальних життєвих умов, в яких чітко проявляється людська сутність її мешканців – як співробітників, так і засуджених.

Усвідомлення свободи в ухваленні рішення і відповідальності породжує екзистенціальну тривожність, суттєву характеристику людського буття. Ось чому наголошується такий феномен, як «втеча від свободи», як зазначав Е. Фромм.

Як писала Л. Петровська, категорія тривожності в екзистенційно-гуманістичній психології отримує досить специфічну інтерпретацію. Стверджується, що тривожність може відбуватися з усвідомлення відповідальності за вибір, бути результатом почуття провини, яке ми відчуваємо, коли не повністю актуалізуємо наші потенціали. Тривожність супроводжує всяке зміна особистості і прийняття рішення про це. В зростання тривожності вносить свій внесок усвідомлення самотності, зіткнення з неминучою перспективою смерті

У зв'язку з цим проведення соціально-психологічного тренінгу з засудженими до позбавлення волі спрямоване на усвідомлення вини у скоєному злочині, на здійснення вибору – як жити в даний момент – і прийняття відповідальності за зроблений вибір.

Поряд з проблемою переживань однією зі стрижнів у гуманістичній психології є проблема самоактуалізації, тобто реалізації людського потенціалу. Якщо А. Маслоу розглянув цю проблему в теоретичному плані, то К. Роджерс реалізував її в психотерапевтичному аспекті.

Початковим етапом самоактуалізації є усвідомлення власного «Я» (своєї самості). Прийняття себе такою людиною, якою ти є, а не таким, яким ти хотів би бути, пише К. Роджерс, і є ознака душевного здоров'я. Ідеальне «Я» може бути кінцевою метою розвитку особистості. Найчастіше воно проявляється підвищеною амбітністю, загостреним самолюбством. Прагнення до самореалізації свого «Я» може бути і рушійною силою в процесі розвитку особистості, і причиною невротичного зриву.

К. Роджерс запропонував новий підхід до психотерапії, що отримав позначення «терапія, центрована на клієнті». Її суть полягає в тому, що клієнт сам визначає і здійснює ті зміни у своїй поведінці та стані, які йому здаються

необхідними. К. Роджерс переконаний, що особистість сама в змозі усвідомити свої проблеми і вирішити їх.

Технологія роботи в групах істотно відрізняється від такої у традиційних психотерапевтичних групах. Головна відмінність полягає в тому, що при гуманістичному підході зміст обговорюваних в групі проблем є результатом активності та ініціативи клієнтів, а не визначається психотерапевтом. Зовні їх робота нагадує роботу дискусійного клубу, і не випадково вони отримали назву груп зустрічей («енкаунтер-групи»).

Динаміка розвитку зустрічей досить специфічна: настороженість (замішання, закритість) на початковому етапі; опис раніше пережитих ситуацій; лише згодом – саморозкриття, виклад особистісно значущого матеріалу, вираз спонтанних почуттів між учасниками групи; зіткнення; нарешті, взаємодопомога, вираження позитивних почуттів і близькості. Також важливими є принципи проведення соціально-психологічного тренінг, а саме:

- Принцип персональної відповідальності. Кожен учасник тренінгу повинен усвідомлювати, що результати залежать насамперед від нього самого. Кожен несе відповідальність за свою поведінку в групі і реальному житті. Під час тренінгу не повинно бути виразів: «Ми вважаємо...», «Ми думаємо...» і т. п. «Я вважаю...», «Я думаю...» – такий вираз персональної відповідальності за свою позицію.

- Принцип саморозкриття. Розкриття свого «Я» (внутрішнього світу) перед іншими членами групи є ознака сильної і здорової особистості. Спроба приховати самого себе від інших людей означає активні зусилля для побудови помилкового зовнішнього «Я». Як підкреслює К. Рудестам, «можливість відкрити свою душу слухачеві до котрого є афіліація має психотерапевтичний вплив». Тому в ході СПТ необхідно заохочувати учасників до розкриття себе іншим і таким чином встановлювати близькі, довірливі стосунки з членами групи. В умовах соціально-психологічного тренінгу група виконує ті ж функції, що і священник, лікар-психотерапевт, психолог-консультант, коли до них звертаються за допомогою пацієнти.

- Принцип «тут і тепер». Дослідження показують, що оптимальні результати при навчанні дає актуальний досвід (що відбувається зараз). Тому в ході соціально-психологічного тренінгу учасникам постійно ставлять питання: «Що тут відбувається?» (маючи на увазі складаються взаємини між членами групи), «Що ти відчуваєш у зв'язку з тим, що зупинили твій монолог?» і т. п. Принцип «тут і тепер» змушує аналізувати не те, що було раніше, а ті події, які особистісно значущі для людини «зараз». Це один із центральних принципів групової психотерапії, який сприяє звільненню людини від переживань, розвиває психологічну чутливість, підвищує усвідомлення самого себе.

- Принцип «зворотного зв'язку». Зворотний зв'язок є важливим елементом комунікативної системи і здійснюється, коли одні учасники групи повідомляють про свої реакції на поведінку інших, щоб допомогти їм відкоригувати поведінку для досягнення цілей. Наприклад, активність деяких учасників у вирішенні групових проблем може сприйматися ними самими як бажання допомогти іншим, а іншою групою – як намагання домінувати в групі або бажання похизуватись. Ефективний зворотний зв'язок вимагає від учасників інформувати один одного про вплив їх поведінки, допомагає їм точніше приймати і розуміти отриману інформацію.

Корисний зворотний зв'язок має бути, скоріше, вираженням емоційних реакцій на поведінку учасника, ніж критикою та оцінкою його поведінки. Іншими словами, запропонована учасниками зворотний зв'язок повинна виявляти більшою мірою їхні власні емоційні переживання (наприклад, гнів), ніж бажання звинуватити іншого у зловмисності або агресивності.

Принцип гуманістичного ставлення до особистості виражається в шанобливому ставленні один до одного, у прийнятті людей такими, які вони є. Психолог (і член групи) не повинен прагнути змінити людину. Кожен має право говорити про те, як він сприймає почуття іншого, які виникають у нього у зв'язку з поведінкою і висловлюванням партнерів. Рішення про необхідність корекції і розвитку своїх якостей кожен повинен приймати самостійно. Група і

ведучий лише допомагають в усвідомленні рівня свого психологічного розвитку.

Участь у тренінгу та виконанні окремих процедур є добровільним. Не можна змушувати інших робити те, на що вони не можуть зважитися. Той член групи, який не хоче відповідати на будь-яке питання, брати участь у якійсь грі, завжди може відмовитися (правило «стоп»). Суть полягає в іншому: якщо учасник тренінгу часто користується цим правилом, він збіднює самого себе. Загальний принцип гуманності припускає психологічну захищеність особистості, впевненість в тому, що довірча інформація не стане предметом обговорення поза групою, не буде використана проти особи (правило конфіденційності).

Час, що відводиться на тренінг, залежить від його змісту і поставлених завдань, зазвичай це 16-40 годин. Режим роботи може бути різним, наприклад 2-4 години на тиждень при максимальному перериві між заняттями в 7 днів. На початковому етапі (2-4 заняття) соціально-психологічний тренінг необхідно проводити частіше.

Тренінг дає найбільший ефект, якщо він проводиться концентровано, наприклад 5-6 днів по 6-8 годин щоденно. Можливий варіант, що отримала на Заході назву «уїк-енд», тобто проведення тренінгу у вихідні дні.

При дефіциті часу і необхідності інтенсивного психологічного впливу на особистість рекомендується проведення так званих тренінгів-марафонів – 16 годин на добу або два дні по 12 годин. Проте така форма проведення пред'являє високі вимоги до мотивації учасників і кваліфікації ведучого.

3.3. Тренінгова програма для здійснення психокорекційного впливу на психоемоційні стани осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі

Програма включає в себе опис організаційного етапу тренінгу, куди входить: знайомство психолога з учасниками тренінгу, діагностика та підбір учасників групи, підготовка і оснащення приміщення.

Сам курс складається з 5 зустрічей, кожна з яких включала 6-годинну програму. В деякі зустрічі включено «інформування» (інструктування), проведений консультантом від своєї особи в групі.

Програма, яку ми розробили, призначена для роботи з особами засудженими до позбавлення волі; оптимальна чисельність групи – 10-12 осіб.

За результатами першого емпіричного дослідження ми виявили, що психологічну корекцію можуть проходити 80% (56 осіб), котрі мають патологічний рівень акцентуованих рис характеру та темпераменту; а саме (30%) має демонстративну акцентуацію характеру, як зазначає К. Леонгард, застрягаючу акцентуацію характеру (32%), 10% проявляють циклотимну та 8% наділені екзальтованою акцентуацією темпераменту. Також у тренінговій програмі приймали участь 60 % респондентів, тобто 42 особи, не можуть керувати власними емоційними реакціями. Та згідно даних, отриманих за допомогою опитувальника щодо діагностики особистісної схильності до зниженого настрою (В. Бойко) було залучено до тренінгової програми 70% респондентів, тобто 49 осіб, котрі схильні до зниженого настрою.

За опитувальником на визначення рівня депресії (Т. Балашова) виявлено 40%, тобто 28 реципієнтів з ознаками легкої депресії ситуативного чи невротичного генезу, що теж були залучені до участі тренінгової програми.

Та 42 особи без ознак депресії, тобто 60% від усієї кількості опитуваних осіб, що входять в експериментальну групу також приймали участь, так як були виявлені у них наявність дистимії чи патологічний рівень акцентуованих рис характеру.

Групова робота проводилась у досить просторому, добре провітреному приміщенні. Заняття ми забезпечили такими матеріалами як: папір, олівці, , гуаш, клей, фломастери, м'ячі.

Логіка побудови програми

В основі програми лежить принцип поетапності розвитку групи і поступовості в більш глибокому розумінні кожним учасником своєї ролі.

Кожна зустріч логічно впливає з попередньої і є у змістовому плані підґрунтям для наступного.

Проектовані етапи тренінгу

1-й етап :

орієнтація у специфіці тренінгу як методу навчання
первинний аналіз очікувань учасників і труднощів у спілкуванні
виявлення і корекція мотивації учасників

2-й етап:

створення групи і визначення групою своєї роботи
самостворення в групі такої атмосфери, яка б сприяла самопізнанню
дестабілізація стереотипних уявлень про себе і мотиви своєї поведінки

3-й етап:

переосмислення уявлень про себе на основі зворотного зв'язку, аналізу
того, що відбувається в групі

розширення сфери усвідомленого в розумінні вчинків іншого
формування чуттєвості до невербальних засобів спілкування
відпрацювання ефективних засобів спілкування

4-й етап:

проектування і конструювання кожним учасником ефективних засобів
спілкування (емпатичне розуміння, уміння давати зворотній зв'язок і т. і.)

5-й етап :

рефлексія змін, що відбулися в учасників, і прогнозування майбутніх
життєвих планів учасниками групи.

Обов'язкові процедури, які використовуються на кожній зустрічі в
тренінгу:

індивідуальна і групова рефлексія на початку і наприкінці заняття. Зміст
цієї роботи в осмисленні процесів, способів і результатів індивідуальної та
спільної діяльності;

Комплектування групи передуює розповідь психолога про те, що таке
тренінг, які його цілі і можливості, які результати можуть бути отримані. У

своєму виступі психолога бажано апелювати до тих проблем, які є важливими саме для цих людей, для цього співтовариства з їх актуальними проблемами.

Також обговорюються організаційні питання:

тривалість роботи (програма розрахована на 5 зустрічей);

час однієї зустрічі (3-4 години);

кількість учасників (10-12 чоловік);

При підборі учасників в групу слід керуватися наступними критеріями:

бажання учасника і добровільність приходу в групу;

протипоказано участь у тренінгу людей з яскраво вираженими фізичними вадами та порушеннями психіки;

приблизно однаковий вік учасників – після 45 років участь у тренінгу не дає суттєвих результатів;

кількість учасників – не більше 10-12;

Необхідно ізольоване приміщення, щоб роботі групи ніщо не заважало. Бажано, щоб була можливість затемнити приміщення (приглушити світло, закрити штори). Повинні бути крісла.

Основне призначення даної програми тренінгу – розвиток особистості засудженого, включаючи формування адекватних уявлень про себе, підвищення комунікативних умінь і емоційної стійкості.

Зустріч № 1

Вправа № 1

Знайомство в групі

Цілі:

- самовизначення членів групи і визначення групою мети своєї роботи;
- створення в групі такої атмосфери, яка б сприяла самопізнання;

Психолог починає зустріч з розповіді про те, що учасники тренінг можуть отримати в результаті тренінгу. Та обговорюються основні правила роботи в групі:

- Запропонувати групі сісти обличчям один до одного і обговорити правила спільної роботи. У групі не варто брехати і лицемірити. Група – це те місце, можна розповісти про те, що дійсно хвилює і цікавить, обговорювати такі проблеми, які до моменту участі в групі з якихось причин не обговорювали.
- Обов'язкова участь у роботі групи протягом усього часу.
- Не виносити обговорювані проблеми за межі групи.
- Право кожного члена сказати «стоп» – припинити обговорення його проблем.
- Кожен учасник говорить за себе, від свого імені.
- Не критикувати і визнавати право кожного на висловлення своєї думки.
- Спілкування між всіма учасниками і психологом – на «ти».

Знайомство

Запропонувати кожному члену групи представитися. Можна вибрати на час роботи в групі собі інше ім'я. Це дозволяє дещо змінити уявлення про себе і зруйнувати деякі стереотипи спілкування. Кожен, представляючись, позначає якості, які сприяють або заважають ефективному спілкуванню, називає ім'я, хобі, девіз життя. Подання ведеться по колу. Учасники мають право ставити будь-які запитання.

Вправа № 2

Цілі:

- вироблення групою концептуального уявлення про сутність спілкування;
- вироблення вміння приймати рішення в групі.
- самоаналіз стану:
- запропонувати учасникам висловити свій стан на момент початку роботи в групі.

Призначення:

актуалізація професійної позиції психолога у роботі з засудженими;

діагностика рівня розвитку організаційних навичок;

діагностика рівня розвитку таких комунікативних умінь, як уміння слухати, розуміти, підтримувати і розвивати точку зору іншого, вміння донести свою думку до іншого;

вироблення загальногрупового уявлення про сутність спілкування, критерії його ефективності та рівні його реалізації.

Діагностика завдання. Кожен учасник формулює, як він особисто розуміє поставлене завдання, що для нього означає ефективне спілкування.

Діагностика і постановка проблем. Учасники обговорюють ті проблеми, які не дозволяють їм ефективно спілкуватися в своїй групі.

Визначення цілей. Учасники закінчують роботу тим, що визначають цілі своєї участі у тренінгу для вирішення тих проблем, які вони позначили.

Для того щоб бути здатним до активного спілкування, людина повинна усвідомлювати самого себе, свої сильні і слабкі сторони. Особливо значущі для психолога такі якості особистості, як відкритість і щирість у спілкуванні,

Вправа № 3

Як мене бачать інші і що таке невербальні засоби спілкування

- Цілі:
- дестабілізація стереотипних уявлень про себе, мотиви своєї поведінки;
- формування чуттєвості до невербальних засобів спілкування;
- формування понятійних уявлень про невербальних засобах спілкування.

Призначення:

- створення в групі невимушеної творчої атмосфери, необхідної для вирішення наступних більш складних завдань;
- згуртування групи.

ГРА «Запитання-відповідь»

Учасники встають у коло. У одного з них в руках м'яч. Вимовляючи репліку, він кидає м'яч партнеру, той, піймавши м'яч, повинен перекинути його

іншому, але при цьому, в свою чергу, повинен сказати власну репліку і т. д. Наприклад: «Який у тебе настрій сьогодні?» «Чого ти чекаєш від сьогоднішнього дня?»

Вправа №4

Як я бачу, відчуваю і розумію інших?

Цілі:

- вміння відкрито і чесно висловлювати свою думку про інше;
- розвиток уваги до своїх відчуттів і почуттів іншого;
- формування уміння вести себе у відповідності з принципом «тут і тепер».

В цій вправі учасники діляться своїми враженнями один про одного. Один учасник по черзі сідає перед кожним членом групи. Уважно дивлячись йому в очі, треба коротко розповісти, як ти його сприймаєш, які почуття викликає в тебе його поведінку. Говорить досить голосно, щоб група чула. Коли перший закінчить, наступний член групи повинен почати переміщатися по колу, кожен раз опиняючись віч-на-віч тільки з однією людиною. Слухаючи не дозволяється задавати питання, перебивати, сперечатися, з тим, щоб постаратися дізнатися, прийняти й осмислити що-небудь з одержуваної зворотного зв'язку.

Інформування

Для успішного спілкування ключове значення має здатність зрозуміти інших людей, увійти в їхнє становище, уявити собі їх почуття, позиції і наміри, передбачати їх поведінку. Розвиток цієї здібності – одне з основних завдань тренінгу.

ЗУСТРІЧ 2.

«Моє минуле»

Мета:

- створення в групі доброзичливої атмосфери;
- згуртування групи;
- усвідомлення своїх минулих помилок.

Зміст заняття.

Привітання

Вправа №1:

Учасники діляться по парах. Кожен в парі розповідає випадок зі свого життя, в якому він сам створив для себе важку ситуацію. Його партнер надає йому моральну підтримку словами: «Не дивлячись на це, ти ...», тобто він шукає слова підтримки, що його партнер виніс позитивного на сьогоднішній день.

Вправа № 2

Інструкція: Подивіться на себе в дзеркало ... Побачте в дзеркалі себе ... Побачте в дзеркалі своє обличчя, а не маску ... Задайте собі питання і чекайте відповіді ... Краще, якщо це буде не придуманий, а справжній відповідь ...

Подальша робота йде за допомогою питань:

Хто ти?

Чого ти дійсно хочеш?

Як ти заважаєш собі жити?

Як ти робиш свої проблеми? І т.д.

Робота ведеться з динамікою стану в процесі діалогу

Умови проведення: дзеркала (15 x 20), кімната для релаксації.

Підведення підсумків.

Постановка цілей і завдань на поточний заняття.

Вправа: № 3

«Тут і тепер»

Психолог пропонує кожному учаснику висловити своє уявлення про те, що відбувається з ним у групі. Робити це можна в будь-якій формі – вербально, невербально, малюнком на аркуші паперу.

Кожен член групи в 7-бальною шкалою оцінює ступінь своєї власної втоми, активності та інтересу до подій.

Після того як ця процедура виконана, психолог дає основні поняття рефлексивної роботи.

Одним з основних засобів, що сприяють ефективному спілкуванню, є рефлексія. Більш того, можна вважати рефлексію ключовим моментом розвитку особистості.

Рефлексія станів спрямована на усвідомлення своїх переживань і станів у ході роботи. Людина повинна розуміти причини виникнення у себе таких станів, як роздратування, напруження, задоволення. У цьому випадку з станом легше впоратися або, навпаки, змодельовати стан. Така рефлексія дозволяє відновити нормальну працездатність.

У вербальній формі всі промовляють свій стан (наприклад, «Я відчуваю деяку тривогу й очікування якихось подій», «У мене піднесений настрій і...», «Мені приємні оточуючі мене люди»).

ЗУСТРІЧ 3

«Мої мрії».

Мета:

- визначення себе в мріях;
- усвідомлення і прийняття своїх негативних рис
- осмислення слабкості або недоліку, як недорозвиненого гідності
- або слабкість як гідність в минулому;
- реалізація своєї слабкості в проханні про допомогу;

Зміст заняття.

- привітання.
- рефлексія почуттів по приходу на заняття.
- постановка цілей і завдань на поточний заняття.

Вправа №1

- Я як щось третє між гідністю і недоліком.

Хід роботи: Зараз вам потрібно знайти партнера, якому ви б хотіли поспілкуватись. Ви можете вільно розташуватися в приміщенні, як вам завгодно. Після цього вам потрібно розповісти партнерові про свої слабкості. Завершенням кожного монологу повинна бути щира прохання про допомогу.

Запитання ведучого:

які труднощі ви відчували в процесі свого монологу?

в чому полягає складність прохання?

які почуття ви відчували, коли просили?

в чому полягає сила вашого недоліку і слабкість вашої гідності?

які почуття у вас залишилися після своєї розповіді?

Вправа №2

Учасники письмово закінчують фразу, що починається зі слів «Я - це ...». Після виконання завдання ведучий говорить: «Закрийте очі. Уявіть, що ви - найпрекрасніший чоловік. Ви досягли найвищих планок, які собі поставили, ви стали тією людиною, якою мріяли стати ... (Пауза). А тепер відкрийте очі і уявіть, що Бог створив вас ще прекраснішим ».

Хто не зміг або не встиг це зробити? Чому? Що відчував той, до кого була звернена підтримка? Що відчував слухає? І т.д.

Дати учасникам відчутти ефект підтримуючого ставлення з боку партнера.

Підведення підсумків.

Постановка цілей і завдань на поточний заняття.

ЗУСТРІЧ 4

Який я є і яким би я хотів бути

Вправа №1

Цілі:

- діагностика індивідуальних особливостей кожним учасником;
- осмислення відмінностей між реальним і бажаним «Я»;
- прояв неусвідомлених проявів про себе; отримання зворотного зв'язку кожним учасником.

Вправа виконується пантомімікою. Кожен учасник двічі з'являється перед групою. Без слів мімічно, можливо також не артикульованими звуками учасник спочатку демонструє «який він є», а також «яким він хотів би бути». Після того як всі учасники виконали завдання, починається обговорення. Спочатку висловлюються учасники, а потім психолог. Психолог стимулює обговорення таких питань:

Що ви відчули, коли побачили виставу?

Що вас здивувало?

Вправа №2

Призначення:

- відпрацювання вміння аналізувати свої особистісні особливості і особливості іншого;
- формування уявлень і збір матеріалу про індивідуальні особливості інших.

Психолог дає кожному учаснику олівець і два аркуші паперу і зачитує запитання. Учасники дають на одному з них письмові відповіді. Відповіді повинні містити правильну і точну інформацію, але учасникам слід уникати описувати такі особливості, які відразу ж видали б автора. Написавши відповіді, учасники здають психологу листи. Психолог записує відповіді учасників. При читанні всі «вживаються» в особистість автора і на іншому аркуші пишуть, хто це. Після цього кожен повідомляє, кого він вгадав. Гра дозволяє визначити здатність передбачати реакції інших. Аналіз можна проводити і за того, кого взагалі не відгадали і кого відгадали всі.

Комплекс питань

Що б взяли з собою на безлюдний острів?

Якби тобі довелося перетворитися на тварину і ти міг би вибрати в яке, то ким би ти став?

Твоя улюблена прислів'я або приказка.

ЗУСТРІЧ 5

Яким я бачу своє майбутнє

Вправа №1

Цілі:

аналіз та підстава кожним учасником якісних змін, що відбулися в ньому за час тренінгу;

- осмислення того, що сталося з групою за час тренінгу;
- проектування свого майбутнього.

Призначення:

- визначення перспективних життєвих і професійних цілей;
- аналіз і осмислення своїх життєвих та професійних перспектив.

У вступі психолог розповідає про значущість того, що буде відбуватися в групі. Кожен учасник разом з групою має можливість поміркувати над тим, що він очікує від свого життя, які його устремління, які цінності для нього значущі.

Почати процедуру можна наступним чином:

Гра «Чарівний магазин»

Один з учасників групи приходить в «чарівний магазин», продавець в якому – психолог групи. Продавець-чарівник може запропонувати учаснику все, що тільки можна побажати: здоров'я, кар'єру, успіх, щастя, любов... але вимагає, щоб покупець теж заплатив за це тим, що цінує в житті: здоров'ям, любов'ю і т. п. Під час «торгівлі» учасник починає активно роздумувати про справжні цілі і сенс життя.

Кожен учасник на аркуші паперу малює три кола, що символізують минуле, сьогодення і майбутнє. Ці кола повинні бути розміщені на аркуші.

Після виконання завдання група обговорює отримані результати.

Питання, які можуть обговорюватися:

Як співвідноситься між собою минуле, сьогодення і майбутнє?

Який між ними зв'язок?

Чим відрізняються малюнки учасників? (Різниця в розмірах кіл, ступеня їх близькості один до одного.)

Після аналізу кожному учаснику пропонується уявити своє життя і знайти 2 події, найбільш значимі в минулому, та 2 події, які найбільш бажані в майбутньому. Це можуть бути зміни в особистому, суспільному житті і т. д. При обговоренні акцент робиться на події, очікувані в майбутньому. Питання, на які слід звернути увагу:

Від кого залежить можливість здійснення цих планів?

В який час вони повинні статися?

Якщо ці події не відбудуться, що ти будеш відчувати?

Що може завадити тобі здійснити свої плани?

Для кого здійснення цих планів може мати важливе значення?

Вправа №2

Розповідь про події можна починати зі слів: «Я вірю, що...», «Мені б дуже хотілося...».

Бажано, щоб кожен учасник взяв участь у цій процедурі.

Призначення:

- осмислення якісних змін, які відбулися з групою та окремими учасниками.

Психолог з групою проводить рефлексію змісту того, що відбувається у тренінгу, методу, позиції, консультанта.

Стимулює обговорення таких питань:

Що дала тобі тренінгова робота?

Відбулися в тобі якісь зміни?

Ти хотів би використовувати даний метод або окремі процедури у своїй професійно-психологічній діяльності?

Що можеш сказати про роль психолога?

Закінчується зустріч тим, що група встає в коло і від учасника до учасника передається м'яч зі словами: «Я зрозумів, що ти для мене...», «Я вдячний тобі за те, що...» і т. д.

3.4. Ефективність та результати психокорекційного впливу на психоемоційні стани осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі

На першому етапі статистичного аналізу ми визначили відсоткове співвідношення за результатами опитуваних за допомогою методик: «Діагностика типів акцентуацій рис характеру за К. Леонгардом» (Х. Шмішека), опитувальник на діагностику некерованої емоційної збудливості (В. Бойко), опитувальник діагностики особистісної схильності до зниженого настрою (В. Бойко) та опитувальник на визначення рівня депресії (Т. Балашова), де результати представлені в Додатку А, Додаток В.

Другий етап статистичного аналізу представляє повторний діагностичний зріз щодо засуджених до довічного позбавлення волі, котрі проходили тренінгову програму для здійснення психокорекційного впливу на психоемоційні стани осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі. Результати другого діагностичного зрізу представлені в Додатку Б, Додатку Г.

В експерименті взяли участь група осіб засуджених до довічного позбавлення волі чисельністю 80 чоловік. В якості контрольної групи розглядалися усі особи засуджені до довічного позбавлення волі, котрі брали участь у психодіагностиці за методиками «Діагностика типів акцентуацій рис характеру за К. Леонгардом» (Х. Шмішека), опитувальник на діагностику некерованої емоційної збудливості (В. Бойко), опитувальник на визначення рівня депресії (Т. Балашова) та опитувальник діагностики особистісної схильності до зниженого настрою (В. Бойко).

Експеримент складався з трьох частин:

1. Визначення рівня психоемоційних станів осіб контрольної групи дослідження та формування експериментальної групи;
2. Проведення тренінгової програми для здійснення психокорекційного впливу на психоемоційні стани осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі;
3. Повторне визначення рівня психоемоційних станів осіб котрі входили до контрольної групи

Таким чином у ході першого етапу було визначено емпіричні значення 4 змінних із загальними назвами «акцентуації характеру», «некерована емоційна збудливість», «схильність до заниженого настрою» та «рівень депресії». Результати опитування ми позначили змінною $1x$, $1y$, $1z$, $1q$ (див. Додаток А).

Було сформовано експериментальну групу чисельність якої – 70 осіб (див. Додаток А).

Третій етап дослідження представляв собою повторне опитування і був проведений так само як і перший. «акцентуації характеру», «некерована емоційна збудливість», «схильність до заниженого настрою» та «рівень

депресії» були позначені відповідно 2x, 2y, 2z, 2q (див. Додаток Б, Додаток Г), умовний номер опитаного - N.

У ході визначення рівня психоемоційних станів осіб експериментальної групи (70 осіб) після проходження тренінгової програми на психокорекцію психоемоційних станів осіб засуджених до довічного позбавлення волі, виявилось, що серед опитуваних 20 - опитуваних (29 %) в яких виявлено демонстративну акцентуацію характеру, як зазначає К. Леонгард, 22 – застрягаючу акцентуацію характеру (31%). Також виявлено, що 10 осіб (14 %) мають екзальтовану акцентуацію, 6 (8 %)- циклотимну, 4 (6 %) - гіпертимну. Серед опитуваних три (4 %) особи наділені тривожною акцентуацією, по 2 особи (3 %) особи мають емотивну та педантичну та одна особа (1%) наділена збудливою акцентуацією.

31%	22	• Застрягаюча акцентуація
29%	20	• Демонстративна акцентуація
14%	10	• Екзальтована акцентуація
8%	6	• циклотимна акцентуація
6%	4	• Гіпертимна акцентуація
4%	3	• Тривожна акцентуація
3%	2	• Емотивна акцентуація
3%	2	• Педантична акцентуація
1%	1	• Збудлива акцентуація

Табл. 3.1. Акцентуації характеру досліджуваних

Застрягаючий тип має труднощі з переходом від одного стану до іншого, а найвираженіша його риса - формування надцінних ідей, яким він надає виняткового значення і заради яких готовий жертвувати життям інших людей і власним. Такі люди схильні довго фіксувати увагу на невідрагованих почуттях образи, ненависті, провини.

У ході проведення першого психодіагностичного етапу, було виявлено 20 осіб з застрягаючою акцентуацією при цьому серед них 15 осіб з ознаками

дистимії та ознаки легкої депресії ситуативного чи невротичного генезу та у 5 осіб не виявлено негативних показників (див. Додаток А, Додаток В).

У нашому випадку 31 % має діагностовано застрягаючу акцентуацію характеру після прийняття участі у тренінговій програмі при цьому у 10 осіб виявлено дистимію, у 13 – ознаки легкої депресії ситуативного чи невротичного генезу та у 8 осіб не виявлено негативних показників (див. Додаток Б, Додаток Г).

Аналіз результатів показує, що складена тренінгові програма не дає особливих зрушень в позитивну сторону психоемоційного стану для осіб з застрягаючою акцентуацією.

Серед опитуваних контрольної групи після участі у психокорекційній програмі за опитувальниками на діагностику некерованої емоційної збудливості (В. Бойко) було встановлено, що 47% респондентів, що входять в експериментальну групу, тобто 33 особи не можуть керувати власними емоційними реакціями, схильні до помірних імпульсивних реакцій – 37 (53%) (див. Додаток Б, Додаток Г). При цьому до участі у психокорекційній програмі некерована емоційна збудливість була діагностовано у 42 осіб (60%), схильність -28 осіб (40%) (див. Додаток А, Додаток В) .

Аналіз результатів у відсотковому відношенні демонструє, що складена тренінгові програма дала позитивний результат та осіб котрі навчилися стримувати свої імпульсивні реакції збільшилось на 13% та осіб котрі схильні до помірних емоційних реакцій збільшилось на 13%.

Згідно даних, отриманих на першому етапі експерименту, за допомогою опитувальника щодо діагностики особистісної схильності до зниженого настрою (В. Бойко) було встановлено, що 70% респондентів, що входять в експериментальну групу – 49 осіб схильні до заниженого настрою, 18 (26%) осіб схильні до дистимії та 4% мають позитивний настрій (див. Додаток А, Додаток В). Після проведення психокорекційної програми та повторного етапу діагностики, ми виявили, що 49 (70%) осіб схильні до заниженого настрою, 14

(20%) осіб схильні до дистимії та 10% мають позитивний настрій (див. Додаток Б, Додаток Г).

Аналіз результатів після проведення тренінгової програми показує також позитивний результат у відсотковому відношенні.

За опитувальником на визначення рівня депресії (Т. Балашова) виявлено 40%, тобто 28 реципієнтів з ознаками легкої депресії ситуативного чи невротичного генезу та 42 особи без при знаків депресії, тобто 60% від усієї кількості опитуваних осіб, що входять в експериментальну групу (див. Додаток А, Додаток В). Після проведення психокорекційної програми було виявлено наступні результати: 54 особи (77%) не проявили ознак депресії та лише 16 осіб (23%) з ознаками легкої депресії ситуативного чи невротичного генезу.

Аналіз результатів щодо показників на визначення рівня депресії у відсотковому відношенні дає позитивний результат, тобто осіб без ознак депресії збільшилось на 37%.

Для перевірки наукової гіпотези ми скористалися параметричними методами порівняння двох вибірок, зокрема критерієм *t*-Ст'юдента для залежних вибірок. Метод дозволяє перевірити гіпотезу про те, що середні значення двох генеральних сукупностей, з яких отримані залежні вибірки, відрізняються одна від одної. Припущення про залежність частіше за все значить, що ознака виміряна двічі на одній і тій же вибірці до впливу та після нього, що повністю відповідає нашому випадку. Нульова статистична гіпотеза передбачає рівність значень середніх для емпіричних змінних до тренінгу та після тренінгу - $H_0 : M_1 = M_2$. При її відхиленні приймається альтернативна гіпотеза про те, що M_1 більше (менше) M_2 .

Початкові припущення для статистичної перевірки:

- кожній змінній з однієї вибірки поставлена у відповідність змінна з іншої вибірки;
- дані двох вибірок позитивно корелюють;

Формула для емпіричного значення критерію *t*-Ст'юдента відображає той факт, що одиницею аналізу відмінності є різниця значень ознаки для кожної

пари спостережень. В нашому випадку вимірювання досліджуваних змінних проводилися двічі: до та після тренінгу, тому перша умова виконується.

Для перевірки другої умови була знайдена кореляція між парами змінних $1x - 2x$, $1y - 2y$ та $1z - 2z$, $1q - q2$.

Для підрахунків ми використали програмне забезпечення для обробки статистичних результатів "SPSS 12.0 for Windows" і результати представили у табличному вигляді (див. Таблиця 3.2).

Таблиця 3.2.

Кореляція парних вибірок

	N	Кореляція	Значимість
Пара 1 «акцентуації характеру» $x1$ і $x2$	70	,394	,001
Пара 2 ««некерована емоційна збудливість»» $y1$ і $y2$	70	,608	,000
Пара 3 «схильність до заниженого настрою» $z1$ і $z2$	70	,630	,000
Пара 4 ««рівень депресії»» $q1$ і $q2$	70	,705	,000

Легко побачити, що для четвертої пари змінних спостерігається сильний позитивний зв'язок, а для другої і третьої помірний позитивний зв'язок із рівнем значимості $p = 0,05$ (для $\alpha = 0,05$ де $p_e < 0,001$) з відповідними коефіцієнтами кореляції 0,705, 2 пара та 3 пара $r = 0,608$ та 0,630 та для 1 пари слабкий позитивний зв'язок $r = 0,394$. Тому друга умова про існування позитивної кореляції задовольняється також.

З зазначених даних та виявленого позитивного зв'язку між змінними, стверджує що впровадження психокорекційної програми дало змогу досягнути поставлених цілей.

3.5. Психологічні рекомендації адміністрації та працівникам соціально-психологічного відділу по роботі з засудженими до довічного позбавлення волі

Виходячи із практики надання психологічного супроводу, технологічний алгоритм соціальної роботи з засудженими довічно може включати такі компоненти:

- збір та аналіз повної інформації про засудженого (вивчення її характеристик, особової справи, медичної картки тощо);
- знайомство із сім'єю, оточенням молодого людини;
- бесіда-знайомство з засудженим (з'ясування індивідуально-психологічних особливостей, мотивації подальшої поведінки, міркувань щодо подальшого життя тощо);
- розробка індивідуальної діагностичної карти;
- підбір методів соціальної роботи щодо адаптації до умов життя у пенітенціарному закладі (засобів впливу на свідомість, почуття, волю);
- здійснення соціальної допомоги (за потребою або на запит засудженого);
- складання плану індивідуальної роботи;
- проведення індивідуальної роботи щодо формування соціальних цінностей, стимулювання розвитку позитивних рис характеру, подолання особистих комплексів, усвідомлення скоєного злочину тощо.

Особи, засуджені до довічного позбавлення волі не знають чіткого терміну свого звільнення з місць позбавлення волі, тому часто не уявляють майбутнього життя у відкритому суспільстві. Деякі дослідники дійшли висновку, що тривале перебування у місцях позбавлення волі робить засуджених більш дратівливими та агресивними і може нанести велику шкоду їх особистості.

При роботі з такими засудженими психологи враховують, що ефективність впливу будь-якого із засобів ресоціалізації залежить від біологічних та індивідуально-психологічних особливостей кожного із засуджених. Найголовніше тут – попередити прояви деструктивної поведінки, які у референтному мікросередовищі передаються через зараження, навіювання, приклад та наслідування.

Ситуація ускладнюється і умовами утримання засуджених до довічного позбавлення волі (розміщення в приміщеннях камерного типу як правило по дві особи), що при більш тривалому перебуванні може негативно вплинути на їх психологічний стан.

З урахуванням викладеного, пріоритетними напрямками профілактики негативних психологічних станів і, як наслідок, проявів деструктивної поведінки з боку зазначеної категорії засуджених є:

- постійний контроль та аналіз їхньої поведінки;
- оперативний контроль за намірами засуджених та своєчасне вжиття комплексу попереджувальних заходів у разі можливих конфліктних ситуацій та протиправних дій в цілому;
- стимулювання розвитку позитивних рис особистості;
- забезпечення у межах законодавства реалізації їх соціально-побутових моральних та духовних потреб;
- підтримання та стимулювання розвитку соціально-корисних зв'язків [70, с.12].

Серед тих, що відбувають довічне позбавлення волі, переважають психопати, алкоголіки, особи із залишковими явищами травм черепа. Ця обставина зумовлює необхідність психіатричної допомоги злочинцям. Така ж допомога потрібна засудженим, оскільки із зростання часу перебування в тюремних камерах і серед них збільшуватиметься частка людей з різними формами розладів психічної діяльності.

З урахуванням особистості і поведінки засуджених за вбивства можна запропонувати деякі методичні рекомендації.

1. Основна спрямованість психолого-педагогічних заходів щодо організації роботи з особами, яким вища міра кримінального покарання в порядку помилування замінена довічним позбавленням волі, має бути пов'язана із запобіганням їх агресії стосовно представників адміністрації колонії, інших засуджених і самих себе, усвідомленням своєї вини і каяттям на цій основі, зосередженням на власних духовних і етичних проблемах, виробленням прагнення компенсувати, наскільки це можливо, завданої ними шкоди.

2. Необхідно посилити психологічну службу за місцем відбування ними покарання. Робота психолога не повинна обмежуватися констатацією психологічних особливостей того чи іншого злочинця, а має носити активний психокорекційний і психотерапевтичний характер.

3. Необхідно проводити виховну роботу із засудженими на довічне позбавлення волі в залежності не тільки від того, до якого типу з числа описаних вище вони належать, але й від характеру самого вбивства: побутового, пов'язаного з розбоєм, зґвалтуванням, з хуліганством, а також від кількості жертв, способу скоєння злочину, проявів жорстокості і садизму.

4. Оскільки провідною рисою особи серійних вбивць є висока тривожність, до них бажано проявляти витримане ставлення, забезпечувати їх соціальну і психологічну визначеність з урахуванням властивостей особи та її типологічної приналежності.

5. Оскільки чимало вбивць є рабами своїх пристрастей, відтак вони не уміють управляти ними та тверезо оцінювати ситуації, що виникають у житті, а також власні переживання, важливим психологічним завданням є виховання самоконтролю у цієї категорії засуджених і здатності своєчасно вийти з-під криміногенної чи конфліктної ситуації. Така залежність часто створює враження випадковості скоєного вбивства, що практично ніколи не відповідає психологічним реаліям.

6. Вельми важливим є своєчасне виявлення і нейтралізація психічних станів, здатних викликати дії суїцидального характеру. Особливої уваги

заслужують злочинці, що вчинили три і більше вбивств, оскільки серед них виявлено максимальну кількість осіб, схильних до суїциду.

7. Окремі засуджені проявляють активність у трудовій діяльності, самоосвіті й підвищенні професійної кваліфікації. Проте іноді активність з соціальної може трансформуватися в антисоціальну, що спостерігається у випадках остаточної втрати значення життя, пов'язаного з браком надії на звільнення. Ось чому бажано запобігати будь-яким проявам неадекватної, пов'язаної з демонстрацією просоціальної, поведінки, переконувати у важливості нагромадження знань і навичок для самого себе і в умовах тієї роботи, яка може бути надана в колонії. Таке побажання особливо важливо реалізовувати у роботі із злочинцями нервового типу, що відбувають покарання за вбивства на ґрунті побутових відносин.

9. Серед вбивць питома вага психічно аномальних осіб надзвичайно висока. Серед усіх інших категорій злочинців їх частка значно нижча. Тому для забезпечення ефективної роботи із засудженими за вбивства виявлення і лікування осіб з психічними аномаліями має особливе значення. Психіатр у ВК повинен не тільки фіксувати злочинців із розладами психіки, але й брати участь у здійсненні усіх найважливіших заходів стосовно кожного аномального вбивці (вибір режиму трудової діяльності, вирішення побутових питань, питань про накладення стягнень, заохочень тощо). Саме психіатр спільно з психологом має складати план індивідуальної роботи, коректувати його, здійснювати психотерапію, розмовляти із засудженим тощо.

10. Враховуючи психологічні й соматичні особливості деяких засуджених, треба мати на увазі реактивні стани, що легко розвиваються в них, істеричні випадки, схильність до фантазування з явищами психічної втоми (більш характерний для представників другого і четвертого типів). Найчастіше такі психологічні стани характерні для вбивць дітей і підлітків; серед них переважають особи з травматичним ушкодженням головного мозку. Всі їхні злочини вчинені з особливою жорстокістю, спричиненням страждань і мук, у тому числі заради самих страждань і мук.

11. Необхідно відстежувати і своєчасно запобігати входження засуджених в конфлікти, пов'язані з відновленням соціальної справедливості. Справа в тому, що їх психотравмуючі переживання щодо «несправедливості», жорстка залежність від цих переживань, обмеженість у виборі способів вирішення конфліктів можуть призвести до ситуацій, схожих за своїми емоційними наслідками з тими засобами, якими вчинено вбивство. В умовах довічного позбавлення волі виходом можуть стати самогубство або демонстративна спроба його здійснення [43, с.27].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.

Отже, нами було розроблено та організовано тренінгову програму для здійснення психокорекційного впливу на особистісні властивості ув'язнених. Також у ході поставлених завдань, ми визначили вплив психокорекційної програми та виявлення результату за допомогою кореляції психодіагностичних зрізів батареями методик;

Аналізуючи викладене, можна стверджувати, що стосовно діяльності практичного психолога найбільш прийнятним і найбільш загальним поняттям при характеристиці різних методів групового впливу є термін «соціально-психологічний тренінг». В залежності від цілей застосування такий тренінг може виконувати функції корекції певних особистісних якостей (акцентуацій) і соціальних навичок поведінки і, нарешті, розвитку нормально функціонуючої особистості і формування нових умінь.

Програма, яку ми розробили, призначена для роботи з особами засудженими до позбавлення волі; оптимальна чисельність групи – 10-12 осіб.

Групова робота проводилась у досить просторому, добре провітреному приміщенні. Заняття ми забезпечили такими матеріалами як: папір, олівці, , гуаш, клей, фломастери, м'ячі.

Після статистичної обробки легко побачити, що для четвертої пари змінних спостерігається сильний позитивний зв'язок, а для другої і третьої помірний позитивний зв'язок із рівнем значимості $p = 0,05$ (для $\alpha = 0,05$ де $p_e <$

0,001) з відповідними коефіцієнтами кореляції 0,705, 2 пара та 3 пара $r = 0,608$ та 0,630 та для 1 пари слабкий позитивний зв'язок $r = 0,394$. Тому друга умова про існування позитивної кореляції задовольняється також.

З зазначених даних та виявленого позитивного зв'язку між змінними, стверджує що впровадження психокорекційної програми дало змогу досягнути поставлених цілей.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі представлено результати проведеного теоретичного та емпіричного дослідження особливостей психокорекції осіб засуджених до довічного позбавлення волі.

1. Теоретичний аналіз проблеми психологічних особливостей ув'язнених та визначення деструктивної поведінки у психологічній літератур дає можливість:

А. Описати фундаментальні психологічні дослідження щодо підходів до проблем психологічних особливостей ув'язнених у виправній установі для засуджених, вивченням займались В. Поздняков, В. Пирожков, О. Папкін, та ін. Аутодеструктивної поведінки О. Глоточкін, Н. Гук, К. Лебединська, В. Оржиківська, О. Пирожков, В. Синьов, В. Худик.

Б. Розглянути концепції психологічного підходу та узагальнити концепції різних напрямків психологічних шкіл щодо особливостей адаптації та психологічних особливостей ув'язнених у виправній установі для засуджених та довічно засуджених осіб.

2. Проаналізувати наявні методики для дослідження психологічних властивостей ув'язнених, деструктивної поведінки та відібрати найбільш адекватні відповідно до нашої мети та предмету. Для дослідження особистісних рис та емоційної сфери ув'язнених здійснювалась за допомогою діагностичних методик, які найбільше відповідають меті та предмету дослідження. Зокрема, ми обрали опитувальник «Діагностика типів акцентуацій рис характеру за К. Леонгардом» (Х. Шмішека), опитувальник на діагностику некерованої емоційної збудливості (В. Бойко), опитувальник на визначення рівня депресії (Т. Балашова) та опитувальник діагностики особистісної схильності до зниженого настрою (В. Бойко). Також нами буде розроблено тренінг на зниження агресивності і суїцидальних намірів ув'язнених, що і буде нести в собі психокорекційний вплив на емоційну сферу особистості засудженого до довічного позбавлення волі.

3. Розробити та організувати дослідницьку програму щодо дослідження психокорекційного впливу на психологічні властивості ув'язнених та процес зниження деструктивної поведінки в умовах позбавлення волі.

Психологічний супровід з особами, які відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі, має бути орієнтований на попередження і запобігання їх агресії щодо персоналу, інших засуджених, а також на виховання у них самоконтролю, формування належного ставлення до вчиненого злочину, усвідомлення ними власних духовних і моральних проблем, своєї вини і каяття у скоєному.

Засуджені до довічного позбавлення волі, з одного боку, є найбільш небезпечним контингентом, який утримується в установах виконання покарань, з іншого – є найбільш психологічно вразливою категорією, про що неодноразово відзначалось у науковій літературі, і саме остання їх особливість повинна враховуватись під час організації та практичної реалізації виховної роботи з ними.

Дослідження психоемоційних станів осіб ув'язнених до довічного позбавлення волі проводилось на території Вінницької установи виконання покарань Управління Державної пенітенціарної служби України у Вінницькій області (№1).

Вибіркою для дослідження були ув'язнені Вінницької УВП №1 УДПтС України у Вінницькій області. Загальна чисельність вибірки – 80 чоловік. В якості контрольної групи розглядалися усі особи засуджені до довічного позбавлення волі, котрі брали участь у першому психодіагностичному зрізі та формуванні експериментальної групи.

4. Визначити вплив психокорекційної програми та виявлення результату за допомогою кореляції психодіагностичних зрізів батареями методик.

А. У ході визначення рівня психоемоційних станів осіб контрольної групи (80 осіб) на першому етапі дослідження див. (Додаток А; Додаток В) та формування експериментальної групи (70 осіб) виявилось, що серед досліджуваних, котрі увійшли в експериментальну групу є 14 - опитуваних

(20%) в яких не виявлено акцентуйованих рис характеру чи темпераменту. Серед 70 осіб досліджуваних - 21- реципієнт (30%) має демонстративну акцентуацію характеру, як зазначає К. Леонгард, 22 – застрягаючу акцентуацію характеру (32%). Також виявлено, що 10% опитуваних, тобто 7 осіб проявляють циклотимну та 8% - 6 осіб наділені екзальтованою акцентуацією темпераменту.

Серед опитуваних контрольної групи за опитувальниками на діагностику некерованої емоційної збудливості (В. Бойко) було встановлено, що 60 % респондентів, що входять в експериментальну групу, тобто 42 особи не можуть керувати власними емоційними реакціями.

Згідно даних, отриманих за допомогою опитувальника щодо діагностики особистісної схильності до зниженого настрою (В. Бойко) було встановлено, що 70% респондентів, що входять в експериментальну групу – 49 осіб схильні до зниженого настрою.

За опитувальником на визначення рівня депресії (Т. Балашова) виявлено 40%, тобто 28 реципієнтів з ознаками легкої депресії ситуативного чи невротичного генезу та 42 особи без при знаків депресії, тобто 60% від усієї кількості опитуваних осіб, що входять в експериментальну групу.

Б. На етапі проведення другого психодіагностичного етапу після реалізації психокорекційної тренінгової програми, ми отримали наступні дані, а саме що у нашому випадку 31 % має діагностовано застрягаючу акцентуацію характеру після прийняття участі у тренінговій програмі при цьому у 10 осіб виявлено дистимію, у 13 – ознаки легкої депресії ситуативного чи невротичного генезу та у 8 осіб не виявлено негативних показників (див. Додаток Б, Додаток Г).

Аналіз результатів показує, що складена тренінгові програма не дає особливих зрушень в позитивну сторону психоемоційного стану для осіб з застрягаючою акцентуацією.

Аналіз результатів у відсотковому відношенні демонструє, що складена тренінгові програма дала позитивний результат та осіб котрі навчилися

стримувати свої імпульсивні реакції збільшилось на 13% та осіб котрі схильні до помірних емоційних реакцій збільшилось на 13%.

Аналіз результатів щодо показників на визначення рівня депресії у відсотковому відношенні дає позитивний результат, тобто осіб без ознак депресії збільшилось на 37%.

В. Для перевірки наукової гіпотези ми скористалися параметричними методами порівняння двох вибірок, зокрема критерієм *t*-Ст'юдента для залежних вибірок. Метод дозволяє перевірити гіпотезу про те, що середні значення двох генеральних сукупностей, з яких отримані залежні вибірки, відрізняються одна від одної. З зазначених даних та виявленого позитивного зв'язку між змінними, стверджує що впровадження психокорекційної програми дало змогу досягнути поставлених цілей.

Г. Розроблені психологічні рекомендації адміністрації та працівникам соціально-психологічного відділу по роботі з засудженими до довічного позбавлення волі.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані для підтвердження користі проведення психокорекційних програм для осіб засуджених до довічного позбавлення волі.

Подальші перспективи роботи полягають у пошуку та науковому визначенні інших факторів, що продуктивно впливають на ефективну адаптацію до умов позбавлення волі та проходження посттравматичного синдрому після зміни умов проживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акцентуації характеру як реакція особистості на фрустрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://pidruchniki.com/15100827/psihologiya/aktsentuatsiyi_harakteru_reaktsiya_osobistosti_frustratsiyi#102
2. Акцентуації характеру. Класифікації за Леонгарду, Личко. Типологічна характеристика. Медико - педагогічна корекція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medbib.in.ua/aktsentuatsii-haraktera-klassifikatsii.html>
3. Александров Ю. В. Кримінологія: курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2002. – 295 с.
4. Антонян Ю.М. Исправление и перевоспитание осужденных, неадаптированных к условиям ИТК: учеб. пособие / Ю. М. Антонян, А. И. Канунник, В. В. Кулинич. – М.: Наука, 1987. – 325 с.
5. Бабурін С. В. Психолого-педагогічні умови адаптації і дезадаптації ув'язнених: Автореф. дис.канд. психол. наук. / С. В. Бабурін. – СПб.: ИГ Слово, 1999. – 25 с.
6. Бандурка А.М. Юридическая психология: учеб. пособие / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Харьков: Изд-во Национального университета внутренних дел, 2002. – 596 с.
7. Баранова С. В. Психологічна культура особистості в умовах глобалізації світу : монографія / С. В. Баранова., Ю. О., Бохонкова, Л. В. Верегіна, Н. Є. Завацька / за заг. ред. В. В. Третьяченко. – Луганськ : Світлиця, 2006. – 352 с.
8. Бартол К. Психология кримінального поведени: учеб. Пособие /К. Бартол. – М., 2003. – 220 с.
9. Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посіб. - 2-ге вид / В. В. Бедь. – К.: МАУП, 2004. – 360 с.
10. Белоус В.В. Темперамент и деятельность: Учебное пособие / Белоус В. В - П, 1990. – 250 с.

- 11.Бехтерев В. М. Об экспериментальном психологическом исследовании преступников / В. М. Бехтерев // Обозрение психиатрии. – 1902. – № 8. – С. 27-36.
- 12.Бобнева М. И. Психологические механизмы регуляции социального поведения / М. И. Бобнева, Е. В. Шорохова. – М. : Наука, 1979. – 336 с.
- 13.Вакуленко О.В.Технології соціальної роботи з особами, засудженими до довічного позбавлення волі: соціальний аналіз / О.В Вакуленко // Матеріали круглого столу. – Біла Церква, – 2008. – С.29
- 14.Васильев В.Л. Юридическая психология / В.Л.Васильев. – СПб., 2000. – 370 с.
- 15.Винославська О. В. Психологія: навчальний посібник / О. В Винославська. – К.: ІНКОС, 2005. –392 с.
- 16.Виправно-трудова психологія[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://referaty.pp.ua/abstracts/ua/pravo/pravo_22143_3.php
- 17.Вплив соціальної ізоляції на особу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lektsii.org/3-74849.html>
- 18.Гербеєв Ю.В. Педагогіка і політико-виховна робота із засудженими / Ю.В. Гербеєв. – Р.: РВШ МВС, 1985. – 358с.
- 19.Гернет М. Н. В тюрьме. Очерки тюремной психологии / М. Н. Гернет. – С.7–8.
- 20.Гилева О.Б.Влияние социальных условий на структуру темперамента /О.Б.Гилева, Т.В.Бочарова // Вопросы психологии. –2000. – № 4 – с. 73 – 75.
- 21.Глоточкин А. Д. Эмоции и чувства человека, лишенного свободы /А. Д. Глоточкин, В. Ф. Пирожков. – М.: Знание, 1970. – 340 с.
- 22.Глоточкин А.Д. Исправительно-трудовая психология / А.Д.Глоточкин, В.Ф.Пирожков. – М.: Знание, 1970. – 315 с.
- 23.Григоренко В. Д. Проблеми реалізації психологічної роботи із засудженими до довічного позбавлення волі: соціальний аналіз/ Д. В. Григоренко// Матеріали круглого столу. – Біла Церква, – 2008. – С.20

24. Дебольский М. Г. научно - методические основы психокоррекции осужденных / М.Г. Дебольский // Научно-методические основы оказания психологической помощи осужденным . – 2001. – С.76
25. Деев В. Г. Психологическая подготовка осужденных к жизни в новых условиях / В. Г. Деев, А. И. Ушатиков, В. А. Семенов. – Р.: Наука, 1989. – 340 с.
26. Джужа О.М. Профілактика злочинів /О. М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гада, Підручник. - К.: Атіка, 2011 – 29 с.
27. Дьяконова Р.С. Совладающее поведение осужденных при нахождении в карантине исправительного учреждения строгого режима/Р. С. Дьяконова. // Р.: Наука, 1989. – 340 с.
28. Еникеев М.И. Основы общей и юридической психологии / М.И.Еникеев.– М.,1996. – 330 с.
29. Жабокрицький С. В. Судова психіатрія / С. В. Жабокрицький, А. П. Чуприков . — К.: МАУП, 2004. — 176 с.
30. Загальні положення виконання покарання у виді довічного позбавлення волі [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://studopedia.com.ua/1_34960_zagalni-polozhennya-vikonannya-pokarannya-u-vidi-dovichnogo-pozbavleniya-voli.html
31. Захарченко Н. В. Зниження агресивності в осіб, засуджених до довічного позбавлення волі / Н. В. Захарченко. – БЦ.: Глобус-Пресс, 2008.– С.50-52.
32. Китаев-Смык Л. А. Психология стресса / Л. А. Китаев-Смык. – М.: 1983. – 340 с.
33. Класифікація психічних станів осіб, позбавлених волі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://pidruchniki.com/10810806/psihologiya/klasifikatsiya_psihichnih_staniv_osib_pozbavlenih_voli.
34. Ковалев А.Г. Психологические основы исправления правонарушителя / А.Г.Ковалев.– М.: Наука , 1968.– 300 с.

- 35.Коваленко Д. Вимоги до персоналу, що працює із засудженими до довічного позбавлення волі: соціальний аналіз / Д. Коваленко // Матеріали круглого столу. – Біла Церква, – 2008. – С.47
- 36.Козюля В. Р. Застосування медико-психологічного тесту СМОЛ в практиці ВТК / В. Р. Козюля. – М.: Наука, 1983. – 200 с.
- 37.Коновалова В. О. Юридична психологія / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – Х.: Право 2008, - 220 с.
- 38.Конституція України. Стаття 121. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/statja-121.htm.
- 39.Коржова Е. Ю. Жизненные ситуации и стратегии поведения. Психологические проблемы самореализации личности / Е. Ю. Коржова . – СПб.: Знание, 1997. – 200с.
- 40.Корнилов А. П. Саморегуляция человека в условиях социального перелома / А. П. Корнилов // Вопросы психологи. – 1995. – № 5. – С.69-89.
- 41.Корольчук М. С. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, А. Ф. Косенко, Т. І. Кочергіна. – К. : Інкос, 2002. – 272 с.
- 42.Кримінальний кодекс України.[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page2>.
- 43.Мирошніченко Н. О. Особливості застосування технологій виховної роботи із особами засудженими до довічного позбавлення волі: соціальний аналіз/ Н. О. Мирошніченко // Матеріали круглого столу. – Біла Церква, – 2008. – С.27
- 44.Мокрецова А. В. Робоча книга пенітенціарного психолога / А. В. Мокрецова, В. П. Голубєва, А. В. Шамиса. – М.: Юрайт, 1998. – 265 с.
- 45.Никитин А. С. Подготовка специалистов, научное обеспечение деятельности УИС / А. С. Никитин // Преступление и наказание. – 2003. –№12– С. 16-18.

46. Овчарова Р. В. научные основы социальнопсихологической реабилитации осужденных / Р. В. Овчарова // Научно-методические основы оказания психологической помощи осужденным. – 2001. – С.26
47. Осницкий А. В. Проблемы психического здоровья и адаптации личности / А. В. Осницкий. – М. : Серебряный век, 2004. – 384 с.
48. Основні методи та методики соціальної роботи в рамках пенітенціарної системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://studme.com.ua/12090613/sotsiologiya/osnovnye_metody_metodiki_sotsialnoy_raboty_ramkah_penitentsiarnoy_sistemy.htm
49. Особливості психічних станів засуджених до позбавлення волі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://psychlib.com.ua/osoblivosti-psihichnih-stantiv-zasudzhenih-do-pozbavlennya-voli-zagalna-teoriya-psihichnih-stantiv.htm>.
50. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка / С. С. Пальчевський. – К.: Кондор, 2005. – 550 с.
51. Пастушева А. Н. Психологічна проблема готовності особистості до норм виправного способу життя. Кримінологічні проблеми злочинної поведінки / А. Н. Пастушева. – М.: Наука, 1992. – 316 с.
52. Пирожков В. Ф. Формирование коллектива осужденных в ИТК/ В. Ф. Пирожков, С. П. Щерба. – М., 1983. – С.7–9.
53. Поздняков В.М. Отечественная пенитенциарная психология: история и современность / В.М. Поздняков. – М., 2000. – 320 с.
54. Поздняков В.М. Психология в пенитенциарной практике зарубежных стран в XX столетии / В.М. Поздняков. – М., 2000. – 370 с.
55. Посохова С. Т. Психология адаптирующейся личности / С.Т. Посохова. – СПб. : РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – 240 с.
56. Поява екзистенціалізму [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://stud.com.ua/16452/psihologiya/poyava_ekzistentsializmu
57. Практическая психодиагностика. Методики и тесты // Ред. и сост. Райгородский Д. Я. – Самара : Бахрах-М, 2001. – С.408–418.

58. Причини виникнення неврозів та депресивних станів у процесі соціалізації підлітків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/710/>
59. Причини суїцидальної поведінки у засуджених та профілактична робота [Електронний ресурс] <http://refs.co.ua/63414>
60. Ратинов А.Р. Психология личности преступника. Ценностно-нормативный подход / А. Р. Ратинов // Личность преступника как объект психологического исследования . – М., 1979. №7. – С. 57-60
61. Сандомирский М. Е. Психическая адаптация в условиях пенитенциарного стресса и личностно-типологические особенности осужденных / М. Е. Сандомирский. – Уфа : Изд-во Здравоохранение Башкортостана, 2001. – 88 с.
62. Синдром невротической депрессии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nevrozov.ru/sindrom-nevroticheskoy-depressii.html>
63. Соціально-психологічні аспекти утримання засуджених на довічне позбавлення волі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refotext.com/referat-text-11952-3.html>
64. Суїцидальна поведінка засуджених, підозрюваних і обвинувачених у місцях позбавлення волі - 2013. №3 [Електронний ресурс] http://psyjournals.ru/psyandlaw/2013/n3/63783_full.shtml
65. Теплов Б.М. Психология и психофизиология индивидуальных различий. Избранные психологические труды / Б.М. Теплов. – М., 1998. – 370 с.
66. Ушатиков А. В. Основы пенитенциарной психологии / А. В. Ушатиков, Б. Б. Козак. – Рязань: Озон, 2001. – 340 с.
67. Франкл В. Доктор и душа / В. Франкл; [пер. с англ. А. А. Бореев]. – СПб. : Питер, 2004. – 701 с.
68. Хартманн Х. Эго-психология и проблема адаптации. [Пер. с англ. В. В. Старовойтовой, М. В. Ромашкевича.] / Х.Хартманн. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2002. – 260 с.

69. Хаустов М. Н. Психологические особенности лиц молодого возраста, находящихся в условиях пенитенциарного стресса Харьковский национальный медицинский университет / М. Н. Хаустов. – Харьков: Изд-во Национального университета внутренних дел, 2002. – 596 с.
70. Хведчук В.В. Особливості застосування технологій психологічної роботи із засудженими до довічного позбавлення волі / В.В Хведчук // Матеріали круглого столу. – Біла Церква, – 2008. – С.12
71. Шиханцов Г.Г. Юридическая психология: учебник / Отв. ред. В. А. Томсинов. – М.: Зеркало, 2000. – 352 с.
72. Шнайдер Г.Й. Криминология / Г.Й. Шнайдер.– М., 1994. – 350 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

№ опитуваного	Акцентуації характеру $1x$	Некерована емоційна збудливість $1y$	Схильність до заниженого настрою $1z$	Рівень депресії $1q$
1.	22	10	9	40
2.	20	10	9	37
3.	24	12	9	55
4.	24	8	12	57
5.	21	12	12	55
6.	24	7	12	50
7.	18	7	9	42
8.	18	10	6	47
9.	20	10	12	54
10.	20	9	8	41
11.	12	10	7	36
12.	24	12	6	30
13.	9	12	8	44
14.	24	10	9	48
15.	20	7	12	50
16.	22	8	6	31
17.	18	12	7	45
18.	18	12	6	30
19.	24	12	10	59
20.	24	12	11	50
21.	21	7	12	54
22.	18	12	7	41
23.	21	6	11	54
24.	24	9	3	39
25.	22	9	4	25
26.	20	12	6	40
27.	20	9	4	45
28.	20	12	12	57
29.	24	12	10	59
30.	18	10	9	29
31.	24	7	8	37
32.	9	12	6	48
33.	18	12	7	46
34.	18	6	5	44
35.	20	10	11	50

36.	18	10	9	30
37.	20	7	5	38
38.	18	9	7	33
39.	18	12	5	30
40.	12	10	9	34
41.	10	9	6	45
42.	12	5	9	50
43.	18	10	9	58
44.	51	12	9	50
45.	18	8	7	46
46.	20	9	12	52
47.	24	10	6	50
48.	22	12	10	51
49.	24	12	6	48
50.	14	10	6	25
51.	15	5	10	55
52.	12	7	7	30
53.	18	10	6	34
54.	24	12	8	59
55.	12	10	5	41
56.	15	7	6	42
57.	18	12	8	45
58.	24	12	7	50
59.	18	7	8	47
60.	18	7	7	40
61.	20	12	10	51
62.	15	7	8	36
63.	18	10	7	38
64.	15	12	6	40
65.	24	12	7	42
66.	18	10	10	55
67.	20	10	10	52
68.	18	7	9	50
69.	22	9	8	58
70.	21	7	6	59

Додаток Б

№ опитуваного	Акцентуації характеру $2x$	Некерована емоційна збудливість $2y$	Схильність до заниженого настрою $2z$	Рівень депресії $2q$
1.	18	8	6	42
2.	20	8	9	35
3.	18	8	6	50
4.	24	8	6	50
5.	21	8	9	40
6.	24	7	7	46
7.	18	5	6	42
8.	16	10	5	46
9.	20	6	10	54
10.	20	9	5	44
11.	18	10	3	30
12.	20	10	6	30
13.	9	12	8	44
14.	24	10	7	48
15.	22	6	9	54
16.	22	7	6	34
17.	22	10	7	45
18.	18	12	5	32
19.	24	7	10	51
20.	20	10	9	40
21.	18	7	9	48
22.	20	11	5	40
23.	21	7	10	45
24.	22	9	3	40
25.	24	9	4	40
26.	20	12	6	40
27.	22	10	3	40
28.	20	7	10	50
29.	24	6	7	44
30.	24	10	6	34
31.	20	9	6	35
32.	18	8	5	40
33.	18	10	8	44
34.	22	6	10	40
35.	20	10	10	52
36.	20	10	7	36
37.	20	7	6	40
38.	18	9	7	48
39.	24	6	5	30

40.	18	6	7	38
41.	18	10	8	46
42.	18	7	4	40
43.	20	10	10	54
44.	18	12	10	40
45.	18	8	5	45
46.	20	8	10	56
47.	24	10	5	40
48.	20	12	8	45
49.	24	10	5	40
50.	20	10	7	30
51.	18	5	11	53
52.	18	6	11	50
53.	24	10	5	40
54.	24	10	8	50
55.	12	10	5	41
56.	18	7	6	40
57.	18	10	8	45
58.	24	10	4	40
59.	18	7	7	47
60.	18	7	7	40
61.	18	10	11	50
62.	18	7	6	42
63.	18	10	5	38
64.	24	10	6	38
65.	24	12	6	40
66.	18	10	10	50
67.	20	10	10	52
68.	18	9	4	46
69.	20	9	7	50
70.	21	7	5	41

Додаток В

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 1	Демонстративність -22 б	10 б	9 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 2	Демонстративність -20 б	10 б	9б	37 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 3	Демонстративність -24 б	12 б	9 б	55 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 4	Застрягання- 24 б	8 б	12 б	57 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 5	Циклотимність- 216	12 б	12 б	55 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 6	Застрягання – 24 б	7 б	12 б	50 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 7	Демонстративність -18 б	7 б	9 б	42 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 8	Демонстративність - 18 б	10 б	6 б	47 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 9	Застрягання - 20 б	10 б	12 б	54 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 10	Демонстративність – 20 б	9 б	8 б	41 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 11	Емотивність -12 б	10 б	7 б	36 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 12	Демонстративність -24 б	12 б	6 б	30 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 13	Емотивність – 9 б	12 б	8 б	44 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 14	Демонстративність - 24 б	10 б	9 б	48 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 15	Застрягання- 20 б	7 б	12 б	50 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 16	Демонстративність -22 б	8 б	6 б	31б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 17	Демонстративність -18 б	12 б	7 б	45 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 18	Демонстративність -18 б	12 б	6 б	30 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 19	Застрягання- 24 б	12 б	10 б	59 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 20	Застрягання- 24 б	12 б	11 б	50 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 21	Циклотимність- 21б	7 б	12 б	54 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 22	Демонстративність -18 б	12 б	7 б	41 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 23	Циклотимність -21б	6 б	11 б	54 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 24	Демонстративність -24 б	9 б	3 б	39 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 25	Демонстративність -22 б	9 б	4 б	25 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 26	Демонстративність -20 б	12 б	6 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 27	Демонстративність -20 б	9 б	4 б	45 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 28	Застрягання- 20 б	12 б	12 б	57 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 29	Циклотимність- 24б	12 б	10 б	59 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 30	Циклотимність- 18б	10 б	9 б	29 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 31	Демонстративність -24 б	7 б	8 б	37 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 32	Емотивність – 9 б	12 б	6 б	48 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 33	Застрягання- 18 б	12 б	7 б	46 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 34	Застрягання- 18 б	6 б	5 б	44 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 35	Застрягання- 20 б	10 б	11 б	50 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 36	Демонстративність -18 б	10 б	9 б	30 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 37	Демонстративність -20 б	7 б	5 б	38 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 38	Демонстративність -18 б	9 б	7 б	33 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 39	Екзальтованість-18б	12 б	5 б	30 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 40	Емотивність – 12 б	10 б	9 б	34 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 41	Педантичність- 10 б	9 б	6 б	45 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 42	Дистимність -12 б	5 б	9 б	50 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 43	Застрягання- 18 б	10 б	9 б	58 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 44	Збудливість-15 б	12 б	9 б	50 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 45	Застрягання- 18 б	8 б	7 б	46 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 46	Застрягання- 20 б	9 б	12 б	52 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 47	Екзальтованість -24б	10 б	6 б	50 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 48	Застрягання- 22 б	12 б	10 б	51 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 49	Демонстративність – 24 б	12 б	6 б	48 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 50	Педантичність- 14 б	10 б	6 б	25 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 51	Тривожність – 15 б	5 б	10 б	55 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 52	Тривожність- 12 б	7 б	7 б	30 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 53	Екзальтованість -186	10 б	6 б	34 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 54	Застрягання -24 б	12 б	8 б	59 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 55	Гіпертимність-12 б	10 б	5 б	41 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 56	Гіпертимність-15 б	7 б	6 б	42 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 57	Застрягання- 18 б	12 б	8 б	45 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 58	Екзальтованість- 24б	12 б	7 б	50 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 59	Застрягання-18 б	7 б	8 б	47 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 60	Застрягання- 18 б	7 б	7 б	40 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 61	Застрягання – 20 б	12 б	10 б	51 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 62	Тривожність- 15 б	7 б	8 б	36 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 63	Екзальтованість- 18б	10 б	7 б	38 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 64	Гіпертимність– 15 б	12 б	6 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 65	Екзальтованість- 24б	12 б	7 б	42 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 66	Застрягання- 18 б	10 б	10 б	55 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 67	Застрягання- 20 б	10 б	10 б	52 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 68	Циклотимність- 186	7 б	9 б	50 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 69	Застрягання- 22 б	9 б	8 б	58 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 70	Циклотимність- 216	7 б	6 б	59 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 71	Збудливість- 12 б	7 б	5 б	38 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 72	Циклотимність- 9 б	8 б	4 б	25 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 73	Циклотимність- 12 б	8 б	4 б	27 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 74	Збудливість- 12 б	9 б	5 б	30 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 75	Гіпертимність- 12 б	6 б	4 б	41 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 76	Демонстративність- 14 б	9 б	5 б	42 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 77	Демонстративність- 12 б	7 б	3 б	39 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 78	Циклотимність- 12 б	9 б	0 б	22 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 79	Педантичність- 14 б	7 б	6 б	38 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 80	Збудливість- 12 б	9 б	3 б	40 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

Додаток Г

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 1	Демонстративність - 18 б	8 б	6 б	42 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 2	Демонстративність - 20 б	8 б	9б	35 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 3	Демонстративність - 18 б	8 б	6 б	50 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 4	Застрягання- 24 б	8 б	6 б	50 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 5	Циклотимність - 21б	8 б	9 б	40 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 6	Застрягання – 24 б	7 б	7 б	46 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 7	Демонстративність - 18 б	5 б	6 б	42 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 8	Демонстративність - 16 б	10 б	5 б	46 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 9	Застрагання - 20 б	6 б	10 б	54 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 10	Демонстративність – 20 б	9 б	5 б	44 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 11	Екзальтованість -18 б	10 б	3 б	30 б
		Значна емоційна імпульсивність	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 12	Демонстративність - 20 б	10 б	6 б	30 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 13	Емотивність – 9 б	12 б	8 б	44 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 14	Демонстративність - 24 б	10 б	7 б	48 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 15	Застрагання- 22 б	6 б	9 б	54 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 16	Демонстративність - 22 б	7 б	6 б	34 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 17	Демонстративність - 22 б	10 б	7 б	45 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 18	Екзальтованість -18б	12 б	5 б	32 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 19	Застрагання- 24 б	7 б	10 б	51 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 20	Застрагання- 20 б	10 б	9 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 21	Циклотимність- 18 б	7 б	9 б	48 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 22	Демонстративність - 20 б	11 б	5 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 23	Циклотимність -21б	7 б	10 б	45 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 24	Демонстративність - 22 б	9 б	3 б	40 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 25	Демонстративність - 24 б	9 б	4 б	40 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 26	Демонстративність - 20 б	12 б	6 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 27	Демонстративність - 22 б	10 б	3 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 28	Застригання- 20 б	7 б	10 б	50 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 29	Циклотимність- 24б	6 б	7 б	44 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 30	Екзальтованість -24 б	10 б	6 б	34 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 31	Демонстративність - 20 б	9 б	6 б	35 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 32	Екзальтованість - 18 б	8 б	5 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 33	Застрагання- 18 б	10 б	8 б	44 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 34	Застрягання- 22 б	6 б	10 б	40 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 35	Застрягання- 20 б	10 б	10 б	52 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 36	Демонстративність - 20 б	10 б	7 б	36 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 37	Демонстративність - 20 б	7 б	6 б	40 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 38	Демонстративність - 18 б	9 б	7 б	48 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 39	Екзальтованість -24 б	6 б	5 б	30 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 40	Емотивність – 18 б	6 б	7 б	38 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 41	Педантичність- 18 б	10 б	8 б	46 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 42	Гіпертимність-18 б	7 б	4 б	40 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 43	Застрягання- 20 б	10 б	10 б	54 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 44	Збудливість-18 б	12 б	10 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 45	Застрягання- 18 б	8 б	5 б	45 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 46	Застрягання- 20 б	8 б	10 б	56 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 47	Екзальтованість -246	10 б	5 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 48	Застрягання- 20 б	12 б	8 б	45 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 49	Демонстративність – 24 б	10 б	5 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 50	Педантичність- 20 б	10 б	7 б	30 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 51	Тривожність – 18 б	5 б	11 б	53 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 52	Тривожність- 18 б	6 б	11 б	50 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Присутня дистимія	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 53	Екзальтованість -24 б	10 б	5 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 54	Застрагання -24 б	10 б	8 б	50 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 55	Гіпертимність-12 б	10 б	5 б	41 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 56	Гіпертимність-18 б	7 б	6 б	40 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 57	Застрягання- 18 б	10 б	8 б	45 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 58	Екзальтованість -24б	10 б	4 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Відсутність схильності	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 59	Застрягання-18 б	7 б	7 б	47 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 60	Застрягання- 18 б	7 б	7 б	40 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 61	Застрягання – 18 б	10 б	11 б	50 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 62	Тривожність- 18 б	7 б	6 б	42 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 63	Екзальтованість -18б	10 б	5 б	38 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 64	Гіпертимність– 24 б	10 б	6 б	38 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 65	Екзальтованість -246	12 б	6 б	40 б
		Значна емоційна імпульсивність	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 66	Застрягання- 18 б	10 б	10 б	50 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 67	Застрягання- 20 б	10 б	10 б	52 б
		Значна емоційна імпульсивність	Присутня дистимія	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 68	Циклотимність- 186	9 б	4 б	46 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 69	Застрягання- 20 б	9 б	7 б	50 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Легка депресія ситуативного чи невротичного генезу

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 70	Циклотимність- 216	7 б	5 б	41 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 71	Збудливість- 15 б	9 б	5 б	40 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 72	Циклотимність-15 б	8 б	4 б	25 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 73	Циклотимність-18 б	9 б	4 б	27 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 74	Збудливість- 15 б	10 б	4 б	32 б
		Значна емоційна імпульсивність	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 75	Гіпертимність- 12 б	6 б	6 б	41 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 76	Демонстративність- 18 б	8 б	5 б	42 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 77	Демонстративність- 14 б	9 б	3 б	22 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 78	Циклотимність- 12 б	9 б	4 б	20 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 79	Педантичність- 16 б	8 б	5 б	38 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Наявна тенденція до заниженого настрою	Стан без депресії

№	Акцентуації характеру	Некерована емоційна збудливість	Схильність до заниженого настрою	Рівень депресії
Досліджуваний № 80	Збудливість- 12 б	9 б	3 б	40 б
		Схильність до помірної імпульсивності	Відсутність схильності	Стан без депресії

Характерологічний опитувальник Леонгарда -Шмішека

1. У вас частіше буває веселий і безтурботний настрій?
2. Ви чутливі до образ?
3. Чи буває так, що у вас на очі навертаються сльози в кіно, театрі, у бесіді тощо?
4. Зробивши що – не будь, ви сумніваєтеся, чи все зроблено правильно, і не заспокоюєтеся доки не переконаєтеся ще раз у ньому?
5. У дитинстві ви були таким само сміливим, як інші ваші однолітки?
6. Чи часто у вас різко змінюється настрій від стану безмежної радості до відрази до життя, до себе?
7. Чи є ви зазвичай центром уваги в суспільстві, у компанії?
8. Чи буває так, що ви безпричинно знаходитеся в такому буркотливому настрої, що з вами краще не розмовляти?
9. Ви серйозна людина?
10. Чи здатні ви захоплюватися чим – не будь?
11. Чи заповзятливі ви?
12. Ви швидко забуваєте, якщо вас хтось скривдить?
13. Чи м'якосерді ви?
14. Опускаючи листа у поштову скриньку, чи перевіряєте ви проводячи рукою по щілині скриньки, що він упав у неї?
15. Чи прогнете ви завжди бути серед кращих працівників?
16. Чи бувало вам у дитинстві страшно під час грози чи при зустрічі з чужим собакою (а може бути, таке почуття буває і тепер)?
17. Ви прагнете в усьому і всюди зберігати порядок?
18. Ваш настрій залежить від зовнішніх обставин?
19. Чи люблять вас ваші знайомі?

20. Чи часто у вас буває почуття внутрішнього занепокоєння, відчуття можливої неприємності, лиха?
21. У вас часто буває трохи подавлений настрій?
22. Чи переживали ви хоча б раз істерику чи нервовий зрив?
23. Чи важко вам довго сидіти на місці?
24. Якщо стосовно вас несправедливо вчинили, ви зазвичай вважаєте потрібним енергійно обстоювати свої інтереси.
25. Чи можете ви зарізати курку чи вівцю?
26. Вас дратує, якщо вдома штора чи скатертина висять нерівно, і ви відразу ж намагаєтеся поправити їх.
27. Ви в дитинстві боялися залишатися на самоті вдома?
28. Чи часто у вас бувають безпричинні коливання настрою?
29. Ви прагнете бути висококваліфікованим працівником у своїй професії?
30. Чи швидко ви починаєте сердитися чи впадати в гнів?
31. Чи можете ви бути абсолютно безтурботним?
32. Чи буває так, що відчуття повного щастя буквально переповнює вас?
33. Як ви думаєте, вийшов би з вас ведучий гумористичного концерту?
34. Ви зазвичай висловлюєте власну думку досить відверто, прямо і недвозначно?
35. Вам важко переносити вигляд крові, він викликає у вас неприємні відчуття?
36. Чи подобається вам робота з великою особистою відповідальністю?
37. Ви схильні виступати на захист осіб, щодо яких допущена несправедливість.
38. Було б вам страшно спускатися в темний підвал?
39. Ви віддаєте перевагу роботі, в якій треба діяти швидко, але вимоги до якості виконання невисокі?
40. Чи товариські ви?
41. У школі ви охоче декламували вірші.

42. Чи тікали ви в дитинстві з дому?
43. Чи здається вам життя важким?
44. Чи буває так, що після конфлікту, образи ви були так розстроєні, що йти на роботу здавалося просто нестерпним?
45. Чи можна сказати, що при невдачі ви не втрачаєте почуття гумору?
46. Якби вас хто – не будь скривдив, зробили б ви першим крок до примирення?
47. Ви дуже любите тварин?
48. Ви іноді повертаєтеся, щоб переконатися, що залишили домівку або робоче місце в порядку, і там нічого непередбаченого не трапиться?
49. Вас іноді переслідує незрозуміла думка, що з вами чи вашими близькими може трапитися щось страшне?
50. Чи вважаєте ви, що ваш настрій дуже мінливий?
51. Чи важко вам виступати перед великою кількістю людей?
52. Ви можете вдарити кривдника, якщо він вас образить?
53. У вас дуже велика потреба в спілкуванні з іншими людьми?
54. Ви належите до тих, хто при будь яких розчаруваннях впадає в глибокий розпач?
55. Вам подобається робота, що вимагає енергійної організаторської діяльності?
56. У вас вистачає наполегливості досягати поставленої мети, незважаючи на те що на шляху до неї доводиться долати чимало перешкод?
57. Трагічний фільм може схвилювати вас так, що на очах виступають сльози?
58. Чи часто вам буває важко заснути через те, що проблеми пережитого чи майбутнього дня увесь час крутяться в голові?
59. У школі ви підказували чи давали списувати товаришам?
60. Вам знадобилась би велика напруга волі, щоб пройти вночі одному через цвинтар?

61. Чи ретельно ви стежите за тим, щоб удома кожна річ була завжди на своєму місці?
62. Чи буває так, що ви лягаєте ввечері спати в гарному настрої, а ранком встаєте в пригніченому, що триває ледве не весь день?
63. Чи легко ви звикаєте до нових ситуацій?
64. Чи бувають у вас головні болі?
65. Ви часто смієтеся?
66. Ви можете бути привітним навіть з тими, кого ви не цінуєте і не поважаєте?
67. Ви рухлива людина?
68. Ви дуже переживаєте через несправедливість?
69. Ви настільки любите природу, що можете назвати її своїм другом?
70. Ідучи з дому, лягаючи спати, перевіряєте ви, чи закритий газ, чи погашене світло, чи замкнені двері?
71. Ви дуже боязкі?
72. Чи змінюється ваш настрій при вживанні алкоголю?
73. В юності ви охоче брали участь у художній самодіяльності?
74. Ви розцінюєте життя трохи песимістично, без очікування радості?
75. Чи часто вас тягне подорожувати?
76. Ваш настрій може змінюватися так різко, що стан радості раптом змінюється похмурістю і пригніченістю?
77. Чи легко вам удається підняти настрій друзів у компанії?
78. Чи довго ви переживаєте образу?
79. Чи довго ви переживаєте прикрості інших людей?
80. Будучи школярем, ви нерідко переписували сторінку, якщо випадково ставили на ній пляму.
81. Ви ставитеся до людей скоріше з обережністю і недовірою, ніж довірливістю?
82. Чи часто ви бачите страшні сни?

83. Чи буває, що ви остерігаєтеся того, що кинетеся під колеса прямоючого потягу чи випадете з вікна, розташованого на високому поверсі?

84. У веселій компанії ви зазвичай веселі?

85. Чи здатні ви відволіктися від важких проблем, що вимагають вашого рішення?

86. Ви стаєте менш стриманим і почуваетесь вільнішим під впливом алкоголю?

87. У бесіді ви скупі на слова?

88. Якби вам треба було грати на сцені, ви змогли б увійти в роль настільки, що це тільки гра?

Обробка результатів

Для зручності обробки результатів можна виготовити трафарети згідно з ключем, які накладаються на бланк відповідей, заповнений випробуванним. Потім здійснюється підрахунок відповідей, відповідних ключу і помножених згідно йому на 2, 3 або 6. При збігу відповіді на питання з ключем відповіді привласнюється один бал.

Ключ

1. Демонстративність/демонстративний тип:

«+»: 7, 19, 22, 29, 41, 44, 63, 66, 73, 85, 88.

«-»: 51.

Суму відповідей помножити на 2.

2. Неврівноваженість/неврівноважений тип:

«+»: 2, 15, 24, 34, 37, 56, 68, 78, 81.

«-»: 12, 46, 59.

Суму відповідей помножити на 2.

3. Педантичність/педантичний тип:

«+»: 4, 14, 17, 26, 39, 48, 58, 61, 70, 80, 83.

«-»: 36.

Суму відповідей помножити на 2.

4. Збудливість/Збудливий тип:

«+»: 8, 20, 30, 42, 52, 64, 74, 86.

Суму відповідей помножити на 3.

5. Гіпертимність/гіпертимний тип:

«+»: 1, 11, 23, 33, 45, 55, 67, 77.

Суму відповідей помножити на 3.

6. Дистимність/дистимний тип:

«+»: 9, 21, 43, 75, 87.

«-»: 31, 53, 65.

Суму відповідей помножити на 3.

7. Тривожність/тревожно-боязливий тип:

«+»: 16, 27, 38, 49, 60, 71, 82.

«-»: 5.

Суму відповідей помножити на 3.

8. Екзальтованість/афективно-екзальтований тип:

«+»: 10, 32, 54, 76.

Суму відповідей помножити на 6.

9. Емотивність/емотивний тип:

«+»: 3, 13, 35, 47, 57, 69, 79.

«-»: 25.

Суму відповідей помножити на 3.

10. Циклотимність/циклотимний тип:

«+»: 6, 18, 28, 40, 50, 62, 72, 84.

Суму відповідей помножити на 3.

Експрес-діагностика некерованої емоційної збудливості (В.В.Бойко)

Інструкція: В цілях особистісного самопізнання вам необхідно відповісти «так» чи «ні» на запропоновані 12 питань.

Опитувальник

- 1.Звичайно ви каžete свої думки людям відверто, не особливо замислюючись над вибором слів і виразів.
- 2.Швидко починаєте злитися або впадати в гнів.
- 3.Можете вдарити кривдника, що образив вас.
- 4.Після прийому невеликої дози алкоголю стаєте нестриманим.
- 5.Можете стати різким або нагрубіяти, коли зачеплять ваше самолюбство.
- 6.У дитинстві ви тікали з будинку, образившись на батьків.
- 7.Ображаєтесь через дурниці.
- 8.Перед важливою зустріччю, подією дуже хвилюєтесь, нервуєтесь.
- 9.Під впливом емоцій можете сказати таке, про що потім жалітимете.
- 10.У збудженому стані погано контролюєте свої дії (можете бити посуд, кидати речі, ламати предмети).
- 11.Вам доводилося розплачуватися за свою запальність (вас карали, оголошували догану, вас покидали друзі і т. п.).
- 12.Нерідко ви швидко купуєте вподобану вам річ, не встигнувши розглянути і оцінити її як слід, і виявляється, що купили не те, що треба.

Обробка та інтерпретація результатів

За кожен ствердну відповідь нарахуєте собі бал.

10-12 балів - ви дуже імпульсивна людина, некерована емоційна збудливість - ваш функціональний стереотип поведінки, проте він неприємний для партнерів.

5-9 балів - у вас є ознаки імпульсивності.

4 бали і менше - ви не імпульсивні

Експрес-діагностика особистісної схильності до зниженому настрою (В. В. Бойко)

Інструкція. Вам пропонується 12 питань, орієнтованих на самопізнання особистості. Свої відповіді необхідно виразити у формі «так» чи «ні».

Опитувальник

1. Ви сумовитий, рідко який радіє чоловік.
2. Вам важко бути абсолютно безтурботним і веселим, відключені від усіх турбот.
3. Вас важко чимось порадувати.
4. Ви оцінюєте життя в цілому песимістично.
5. В майбутньому ви не очікуєте радості.
6. У вас часто дещо пригнічений настрій.
7. Життя вам здається важкою.
8. Ви байдужі до анекдотів (або не любите їх).
9. В бесіді ви скупі на слова.
10. Вас часто відвідують похмурі думки.
11. Хороша сонячна погода не викликає у вас душевного підйому.
12. Ви відчуваєте себе не зовсім затишно в галасливій, веселій компанії.

Обробка й інтерпретація результатів

Підрахуйте кількість позитивних відповідей:

якщо ви отримали 10-12 балів-у вас дистимія, постійно знижений настрій,

визначає стиль усього життя;

5-9 балів-помітна тенденція до зниженого настрою;

4 бали і менше - такої тенденції у вашому емоційному стереотипі немає.

ПРЕДЕЛЕНИЕ УРОВНЯ ДЕПРЕССИИ (Т.И.БАЛАШОВА)

Шкалы: уровень депрессии

НАЗНАЧЕНИЕ ТЕСТА

Внимательно прочитайте каждое из приведенных ниже предложений и зачеркните соответствующую цифру справа в зависимости от того, как вы себя чувствуете в последнее время. Над вопросами долго не задумывайтесь, поскольку правильных или неправильных ответов нет.

Ответы:

- 1 – никогда или изредка;
- 2 – иногда;
- 3 – часто;
- 4 – почти всегда или постоянно.

Тест

1. Я ощущаю подавленность.
2. Утром я чувствую себя лучше всего.
3. У меня бывают периоды плача или близости к слезам.
4. У меня плохой ночной сон.
5. Аппетит у меня не хуже обычного.
6. Мне приятно смотреть на привлекательных женщин (мужчин), разговаривать с ними, находиться рядом.
7. Я замечаю, что теряю вес.
8. Меня беспокоят запоры.

9. Сердце бьется быстрее, чем обычно.
10. Я устаю без всяких причин.
11. Я мыслю так же ясно, как всегда.
12. Мне легко делать то, что я умею.
13. Чувствую беспокойство и не могу усидеть на месте.
14. У меня есть надежды на будущее.
15. Я более раздражителен, чем обычно.
16. Мне легко принимать решения.
17. Я чувствую, что полезен и необходим.
18. Я живу достаточно полной жизнью.
19. Я чувствую, что другим людям станет лучше, если я умру.
20. Меня до сих пор радует то, что радовало всегда